

Soós László

TISZA ISTVÁN AZ ÜGYVEZETŐ KORMÁNY ÉLÉN

(1905. január 27. – 1905. június 18.)

A Tisza-kormány lemondásának előzményei

A Tisza István vezetésével 1903. november 3-án megalakított kabinet abban a politikai légkörben kezdte meg munkáját, amelyben a parlamenti obstrukció eszközével az ellenzék egy éven belül a Széll Kálmán és a Khuen-Héderváry Károly vezette kormányokat lemondásra kényszerítette. A parlament munkaképességének helyreállítására Tisza István már 1903 tavaszán sem látott olyan, úgynevezett békés eszközöket, amelyek az ellenzék számára elfogadhatóak lennének. Sőt, az 1903. június 16-án az uralkodótól kapott kormányalakítási felkérése azon bukott meg, hogy az obstrukció letöréséről vallott — erőszakosnak ítélt — nézeteit a minisztériumok vezetésére felkért párttársai sem támogatták. Tisza István visszalépését követően az uralkodó az ellenzékkel való megegyezést szorgalmazó Khuen-Héderváry Károlyt kérte fel az új kabinet megalakítására. A miniszterelnök-jelölt hiába egyezett meg a Függetlenségi Párt vezetőivel az obstrukció beszüntetéséről, Kossuth Ferencnek nem sikerült elfogadtatni a megállapodást ellenzéki képviselőtársai teljes körével. Ezért az 1903. június 27-én kinevezett Khuen-Héderváry-kormány a folyamatos obstrukció következtében az országgyűlés törvényalkotó munkáját nem tudta helyreállítani. A rövid, kétszeri lemondással átélt 129 nap után, Khuen-Héderváry Károly 1903. november 3-án átadta helyét Tisza Istvánnak.

A horvát báni székben sikereket elérő Khuen-Héderváry Károly bukását követően Tisza István igazolva látta azon véleményét, hogy az obstrukció megszüntetését az ellenzék jóindulatára hagyatkozva, pártközi megbeszélésekkel megszüntetni nem lehet. Ennek ellenére két alkalommal is kísérlet történt arra, hogy a parlament munkaképességét helyreállítsa. Nevezetesen, 1903. december 7-én az országgyűlés délutáni üléseire vonatkozó határozat visszavonása fejében a Függetlenségi Párt vezetői ígéretet tettek az obstrukció felfüggesztésére, de a megállapodás negyven ellenzéki képviselő ellenállásán hajótörést szenvedett.

A második, már átmeneti sikereket hozó megegyezés előzményeként az országgyűlés 1904. március 10-én tartott ülésén a kormánypárti képviselők Tisza Istvánnak a házszabályok ideiglenes módosítására vonatkozó indítványát megszavazták. Ezen az ülésen Thaly Kálmán javaslatára, amelyet előzetesen Kossuth Ferencsel is megbeszélt, az ellenzék lemondott a „rendkívüli fegyve-

rek” használatáról, a miniszterelnök pedig visszavonta a házszabályok módosítására tett indítványát. A megegyezéshez minden ellenzéki párt csatlakozott, mert csak így nyílt lehetőség az újoncmegajánlási törvényjavaslat elfogadására és a több mint 80 000 tartalékos és póttartalékos leszerelésére. Ennek a megállapodásnak köszönhetően az országgyűlésben jelentős törvények elfogadására került sor, amely a tizenegy hónapig tartó exlex állapot megszüntetését is lehetővé tette.

A parlamenti szélcsend csak rövid ideig tartott, mert az 1904. április 19-én elkezdődő vasutassztrájk, amelynek eredményeként április 20-án délelőtt a vasúti közlekedés az egész ország területén leállt, a kormánypárti és az ellenzéki képviselők között ismét felszínre hozta az ellentéteket. Ezt követően az országgyűlés munkájára jellemző volt, hogy a két hónapig tartó vita annak az évről szólt, amelynek a költségvetéséről szólt, amelynek a nagyobbik fele a tárgyalás időszakában már eltelt. A viták átmenetileg azzal értek véget, hogy az országgyűlési képviselők augusztusban szabadságra mentek, és a kormány tagjai is az 1904. augusztus 4-ét követő minisztertanács után csak szeptember 8-án üléskeztek.

A nyári szünetben a Geszten tartózkodó miniszterelnök a házszabály-revízióra vonatkozó új javaslatát készítette el, amelyet 1904. október 7-én, az ugrai kerület választóihoz írt nyílt levelében ismertetett. A fenti levelet a napilapok október 8-án közölték, azon a szombati napon, amikor a miniszterelnök geszti nyaralását befejezve visszatért a fővárosba.¹ Tisza Istvánnak ez a nyilatkozata nemcsak a kormányzó párt, hanem a kormány tagjait is váratlanul érte. Berzeviczy Albert visszaemlékezése szerint: „a kormány körében a revízió anyagi részével is foglalkoztunk már, szó volt róla, hogy annak ősszel igyekeznünk kell sorát keríteni, de sem a legközelebbi időpontra, sem a szőnyegre hozás módjára nézve megállapodás nem jött létre.”²

Az 1904. november 15-én tartott országgyűlésen Dániel Gábor elnök — a Szabadelvű Párt támogatásával — nyújtotta be határozati javaslatát a házszabályok ideiglenes módosításáról.³ A Függetlenségi Párt tagjai az esti értekezle-

¹ *Tisza István: Az ugrai kerület választó-polgáraihoz! Geszt*, 1904. október 4. Egyetértés, 1904. október 8. A levelet teljes terjedelmében közli *Horánszky Lajos: Tisza István és kora*. I. Bp. 1994. 452–456.

² Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (OSZK Kt) Quart. Hung. 2955. Berzeviczy Albert: Az első Tisza-kabinet parlamenti küzdelmei. 1903–1905. 36. Tisza István már szeptemberben megismertette Tallián Bélával a házszabály-módosítással kapcsolatos elképzeléseit. Tallián részletes megjegyzéseit lásd: Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára (MREZSLT) 44/a fond Tisza iratok 2. cs. 8. tétel 11–13. Tallián Béla levele Tisza István részére. 1904. szeptember 25.

³ A javaslat a házszabályok 195–265-ig terjedő paragrafusait érintette. Nevezetesen a tanácskozási rendre, az elnökre, az alelnökre vonatkozó részeket módosították. Pl. a parlamenti ülés meghosszabbításának kérdése, a felszólalások és a név szerinti szavazások kérésének korlátozása, a rendező elnöknek az ülésteremből való kitiltása, valamint a kitiltás tartamára illetményük megvonása. A tárgyalási idő korlátozása, tehát a klotúr bevezetése: a költségvetési és indemnitási törvényjavaslatok esetében az általános vita hat, az egyes tárcákra vonatkozó három, a felhatalmazási törvény pedig hat ülésnapnál többet nem vehet igénybe, továbbá a rendes évi újoncjutalék letárgyalását is határidőhöz kötötték. A kormány terve szerint a javaslat egy pártközi bizottság elé kerül, ezért az álláspontjukat úgy szövegezték meg, hogy a megegyezés érdekében engedményeket tehesse nek. Részletesebben lásd: OSZK Kt Quart. Hung. 2955. Berzeviczy Albert: Az első Tisza-kabinet parlamenti küzdelmei. 1903–1905. 30–34.

ten elégedetten állapíthatták meg, hogy a házszabályok módosításának szándéka olyan ellenzéki összefogást eredményezett, amelyre a kiegyezést követő időszakban még nem volt példa. A miniszterelnököt támadó képviselők erejük tudatában, 1904. november 16-án magukhoz ragadták a kezdeményezést, és Kossuth Ferenc, valamint Apponyi Albert vezényletével elkezdődött a technikai obstrukció.⁴

1904. november 18-án az este véget ért zárt ülés után — az ellenzék számára követhetetlen eljárásban — a kormánytöbbség a házszabály-revíziót tartalmazó Dániel-féle határozati javaslatot elfogadta. Ezt követően sor került a 1901. október 24-ére egybehívott országgyűlés harmadik ülészakának azonnali berekesztését elrendelő királyi kézirat felolvasására.

Az 1904. november 18-án lezajlott parlamenti események az ellenzéki összefogást erősítették. November 19-én délelőtt a Függetlenségi Párt helyiségében Justh Gyula javaslatára az ellenzéki pártok — programjaik megtartása mellett — koalíciót hoztak létre, és a közös cél megvalósítása érdekében végrehajtó bizottságot választottak, amelyet a „Szövetkezett Ellenzék Vezérlő Bizottságának” neveztek el. A jelszavuk lett: lehetetlenné tenni a kormányt és visszaállítani az alkotmány épségét. A koalíció tagja lett a Kossuth Ferenc vezette Függetlenségi Párt, a Zichy Aladár képviselte Katolikus Néppárt, Bánffy Dezső Új Pártja, Vázsonyi Vilmos Demokrata Pártja és a Nemzeti Párt Apponyi Albert irányításával. Még az este folyamán Apponyi Albert felolvasta a király részére készített feliratot, és éjfél tájra a nemzethez intézendő kiáltványt Eötvös Károly is elkészítette.

A nemzethez szóló kiáltvány a kormány által okozott törvénysértésekről tájékoztatót, és a november 18-án elszenvedett sérelmeket a bizottság tagjai az alábbiak szerint foglalták össze: a házszabályindítványhoz jelentkező hozzászólókat a szólási jogaiktól megfosztották, az elnök nem zárta le a vitát, és a szavazás előtt az indítványt nem olvasta fel, a szavazatokat nem számolták össze, és „a kijátszott, az elámult ellenzéki képviselők túlnyomó része sejtelemmel sem bírt arról, mi történik”.

A Szövetkezett Ellenzék Vezérlő Bizottsága az Apponyi Alberttől megszokott kiváló stílusú feliratban tájékoztatta a királyt az új házszabály törvénytelen parlamenti elfogadtatásáról, és a sérelmek felsorolása után az alábbi kérelmet terjesztette elő: „alázatosan kérjük felségedet, méltóztassék gróf Tisza István miniszterelnök urat, aki az alkotmány megtámadása által nemzetének és királyának bizalmára egyaránt méltatlanná vált, állásából elmozdítani és az ország kormányzatát alkotmánytisztelő férfiakra bízni.”⁵

A kormányzó párt által a parlamentben elért kétes értékű siker hatására egyre több képviselő jelezte, hogy a fenti eseményekkel semmiféle szolidaritást nem vállal, és kilép a Szabadelvű Pártból. Már november 19-én bejelentette a

⁴ A technikai obstrukcióhoz a Néppárt tagjai — annak ellenére, hogy elítélték a házszabályok módosításának tervét — nem csatlakoztak. Tisza István házszabály-módosításáról későbbi véleményeket lásd: Tisza évkönyv 1925. Szerk. Angyal Dávid Bp. 1925.

⁵ Egyetértés, 1904. november 20. A királyhoz és a nemzethez. Az osztrák képviselőházban hét évvel korábban a házelnök hasonló módon rendelt el szavazást.

pártból való távozását az Andrássy-csoport tizenhárom tagja, továbbá a nevesebb politikusok közül Wlassics Gyula, Darányi Ignác⁶ és Szemere Miklós.⁷ A Rátóton tartózkodó Széll Kálmán 1904. november 21-én tájékoztatta a sajtót arról, hogy kilép a Szabadelvű Pártból és lemond a mandátumáról.⁸ Az ellenzéki politikusok szerint legalább harminc főre volt tehető azoknak a képviselőknek a száma, akik elhagyni készültek a kormánypártot.

Tisza István a Gödöllőn tartózkodó uralkodótól vette át az országgyűlés új szakaszának összehívását elrendelő királyi kéziratot.⁹ A miniszterelnök az 1904. december 9-én tartott értekezleten közölte párttársaival, hogy a kézirat meghallgatására a két Házat 1904. december 13-ára szándékozik összehívni. Az országgyűlés összehívása alkalmából az ellenzék támadása Perczel Dezső ellen irányult, akiről a Szövetkezett Ellenzék Vezérő Bizottsága az 1904. november 19-én a nemzethez intézett kiáltványában kimondta: „[...] a képviselőház mostani elnöke gonosztevő lett. Gróf Tisza István miniszterelnök büntársa lett.”¹⁰ Ekkor az ellenzék elérkezettnek látta az időt, hogy a koalíció erejét megmutatva leszámoljon Perczel Dezsővel, és a november 18-án tanúsított magatartása miatt az elnöki székből mindenáron eltávolítsa. A kormány előtt sem volt titok az ellenzék szándéka, ezért a parlamenti ülésen Perczel Dezső meg sem jelent, az őt helyettesítő Feilitzsch Artúr alelnök pedig utasította a rend fenntartására kivezényelt öröket, hogy a képviselők részéről érkező inzultálásokra erőszakkal nem válaszolhatnak. Farkas János teremtőbiztos úgy vélte, hogy negyven főből álló őrséggel a Ház rendjét képes lesz biztosítani.

Az ellenzéki képviselők 1904. december 13-án reggel az előzetes híresztelés alapján a parlament bejárata előtt fegyveres kordonra számítottak, de csak a kapun belül várta őket Rogolya rendőrfelügyelő, aki egyenkénti belépésre kérte meg a képviselőket. Az élen haladó Ugron Gábor a bevonulás akadályozására hivatkozva szóváltásba keveredett a felügyelővel, majd az utasításra hivatkozó tisztviselőt Rakovszky István és Zichy Aladár segítségével alaposan összeverték, és szó szerint kidobták a térre.¹¹ A terembe — amelyben a kormánypárt részéről még senki nem volt jelen — belépő képviselők azonnal az elnöki pulpitus körül mozdulatlanul álló teremőrök szidalmazásába kezdtek, és távozásra szólították fel őket. Amikor világossá vált, hogy a teremőrök az ellenzéki képviselők utasításának nem engedelmesskednek, felröppent a támadásra buzdító jel-

⁶ MREZSLT 44/a fond Tisza iratok 2. cs. 8. tétel 116. és 117. Darányi Ignác és Wlassics Gyula levele Tisza István részére. 1904. november 19. A két levél azonos szövege: „Igen tisztelt barátom! Tiszteletteljesen jelentem, hogy élénk sajnálatomra egyidejűleg kénytelen voltam kilépésemet a Szabadelvű Pártból annak elnökével tudatni. Kiváló nagyrabecsüléssel tisztelő barátod.”

⁷ Egyetértés, 1904. november 20. A Tisza pártja szétzúlik.

⁸ Egyetértés, 1904. november 22. A rátóti bölcs.

⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) Miniszterelnökség központilag iktatott és irattározott iratai (K26) 1905-III-74. Tisza István előterjesztése az uralkodó részére. 1904. november 30. A miniszterelnök az országgyűlés előtt álló legfontosabb feladatként jelölte meg: az 1905. év első felére szóló pénzügyi felhatalmazás, valamint az újoncjutalékról szóló törvényjavaslat megszavazása.

¹⁰ Egyetértés, 1904. november 20. A nemzethez.

¹¹ Egyetértés, 1904. december 14. Kidobott rendőrfelügyelő.

szó: „Ki a darabontokkal.”¹² Ezt követően a törvényesség visszaállítását követelő ellenzéki képviselők a védekezés jogától megfosztott öröket összeverték, a lépcsőkön lelökdösték, és ruháikat megtépték.¹³ A mintegy másfél száz képviselő élharcosai a sikeres ütközeten fellelkesülve a Perczel Dezső által megszenteltelenítettnek nyilvánított elnöki pulpitust, valamint a miniszteri bársonyszékeket darabokra törték.¹⁴

A kormánypárti képviselők akkor érkeztek meg, amikor az egyesült ellenzék tagjai már az általuk átrendezett ülésteremben a romok felett fényképeket készítettek. A képviselőtársai kíséretében megjelenő Tisza Istvánt a bántalmazástól Andrassy Gyula mentette meg azzal, hogy tekintélyparancsolóan szorosan a miniszterelnök mellé lépett. Amikor a Szabadelvű Párt tagjai látták, hogy a parlamenti ülés megtartására nincs remény, kivonultak az ülésteremből.

Tisza Istvánnak a parlamenti eseményekről táviratban adott tájékoztatójára a királyi kabinetirodából már december 13-án este tíz óraker megérkezett a válasz. A kabinetiroda számjeles távirata szerint: „Ő apostoli felsége érdeklődéssel vette tudomásul Excellenciád távirati jelentését, és teljes mértékben jóváhagyja eljárását. Őfelsége reméli a szavatossági nyilatkozat és az újonc törvény javaslatának még ezen az országgyűlésen tartós szívósággal való keresztülvitelét, mindenestre azonban felhatalmazást ad Excellenciádnak az országgyűlés feloszlásának elrendelésére.”¹⁵

A kormány lemondásától a felmentéséig

Az 1905. évi választások kiírására vonatkozó kérelmét gróf Tisza István miniszterelnök 1904. december 16-án az uralkodó előtt az alábbiak szerint in-

¹² Egyetértés, 1904. december 14. A káosz. Az ellenzék által darabontoknak elnevezett parlamenti őrség tagjainak többségét a csendőrség állományából választották ki, akik a teremőrökhöz hasonló fekete atillát viseltek, nemzeti színű karszalaggal. Fegyvertelenül teljesítették szolgálatot.

¹³ Feilitzsch Artúr jelentése: „az új teremszolgák közül a teremben bent nyolcan voltak állítva, kesztyűsen. Az elnöki emelvény bal oldali feljárójának alsó lépcsőjére négyen voltak állítva, ketten-ketten szembe egymással, azon utasítással, hogy ne engedjék meg, hogy bárki is felmelessen az elnöki emelvényre.” A feldühödött ellenzéki képviselők a teremszolgákat szidalmazták, megpofozták, és hozzákézdtek a korlátok szétszedéséhez. „Mikor láttam, hogy a szolgákat lassanként mind leráncigálják, felrendeltem magam köré az elnöki emelvényre őket, hogy legalább azt megvédhessem. De ez sem volt lehetséges, dacára annak, hogy teljes és erős hanggal figyelmeztettem a romboló és kiabáló képviselőket, hogy ezek egyszerű teremszolgák, akiknek a tettelegességet nem szabad viszonzni, mert akkor már széklábak, fadarabok röpültek felénk, egyes képviselők egész az elnöki emelvényig hatoltak, fadarabokkal és széklábakkal kezdtek a szolgákat ütni-vernii, akik természetesen egyetlen ütést sem viszonztak, amikor láttam, hogy egypáran közülük véreznek... hogy a végsőkig bántalmazott szolgáknál a fegyelmet továbbra is fenntartani nem leszek képes, további ok nélküli bántalmazásoktól is őket megóvándó, a jobb oldali lépcsőfeljárón visszavonultam velük.” MNL OL Képviselőház és Nemzetgyűlés elnöki iratai (K2) 1905-AVIII-3. Báró Feilitzsch Artúr jelentése. 1904. december 18.

¹⁴ OSZK Kt Quart. Hung. 2955. Berzeviczy Albert: Az első Tisza-kabinet parlamenti küzdelmei 1903–1905. 82–83. Miután az öröket kiűzték a teremből, a képviselők a Ház asztalát feldöntötték, az összetört miniszteri bársonyszékeket és az elnöki pulpitust erre felhalmozták. A helyreállítás költségét 1935 korona 65 fillérben állapították meg. MNL OL K2-1905-AVIII-3. Schaubach Károly építész szakértői véleménye. 1904. december 16. Lásd még: MNL OL K2-1905-AVIII-4. A Mentelmi Bizottság ülésén felvett tanúvallomások. 1905. május 23., 25., 27. és június 6.

¹⁵ MREZSLT 44/a fond Tisza iratok 2. cs. 8. tétel 67. Ferenc József távirata Tisza István részére. 1904. december 13.

dokolta: „[...] A törvénytelen erőszakkal szemben, tehát a november 18-án elfogadott házszabály módosításban megadott hatalmi eszközöket kellene a képviselőház tagjainak több, mint egy harmadával alkalmazni. Ezt azonban a pártnak legmegbízhatóbb tagjai is csak abban az esetben helyeselnék, ha azt a nemzetnek a választásokban megnyilatkozó közvéleménye is osztaná, illetőleg ha az ellenzék még azon túl is konokul megmaradna eddigi magatartásánál. Ennélfogva az országgyűlésnek mielőbbi feloszlatása, s új választások elrendelése válik szükségessé, miután azonban az 1867. X. törvény értelmében az országgyűlés feloszlatása esetében az új országgyűlés a jövő évi költségvetés s az utolsó zárszámadás tárgyalása végett még azon év folytán összehívandó, az országgyűlés feloszlatása csak a jövő év első napjaiban lesz eszközzendő. Addig is azonban, hogy a mostani merőben céltalan s a parlament tekintélyét aláásó jeleneteknek vége vessék, az országgyűlés üléseinek elnapolását vélném szükségesnek. [...]”.¹⁶ Az audiencia eredményeként az 1904. december 19-én tartott parlamenti ülésen a Ház elnöke királyi leirattal értesítette a képviselőket, hogy „Magyar minisztériumunk előterjesztésére a jelen országgyűlés üléseit folyó év december 28-dik napjáig, ezennel elnapoltnak nyilvánítjuk”.¹⁷

Ferenc József az országgyűlést berekesztő trónbeszédét a szokásos ünnepi keretek között 1905. január 4-én a budai várban mondta el. Az uralkodó beszédében kéri a parlament törvényalkotó munkájára, majd a házszabályok reformjának kérdésére, amely „[...] oly válságos helyzetet teremtett, melyben a jelen országgyűlés munkaképességének helyreálltát nem lehet többé reménylenünk. Ezen helyzetben alkotmányos kötelességünknek tartjuk, hogy alkalmat adjunk az állásfoglalásra a nemzetnek”.¹⁸ A trónbeszéd felolvasása után a király az országgyűlés berekesztésén részt vevőkkel együtt a várkapornába ment, ahol Hornig Károly veszprémi püspök tedeumot mondott. Az orgonista az istentiszteletet a himnusz hangjaival fejezte be. Az új országgyűlés 1905. február 15-ére történő összehívására vonatkozó királyi közleményt és a belügyminiszter választási rendeletét a hivatalos lap 1905. január 5-én közölte. A belügyminiszter az általános választásokat 1905. január 26. és február 4. között rendelte el lebonyolítani.

Már 1905. január 26-án, a választások első napján a Szabadelvű Párt jelöltjeinek sorozatos veresége láttán világossá vált, hogy a végső elszámolás nem lesz kedvező a kormány számára.¹⁹ Végül a kormánypárt a vártnál is nagyobb

¹⁶ MNL OL Miniszterelnökség központilag iktatott és irattározott iratai K 26-1905-III-74. Tisza István felirata a király részére. 1904. december 16.

¹⁷ Képviselőházi napló, 1901–1905. XXXI. kötet. 524. országos ülés. 1904. december 19. Ez egyben azt is jelentette, hogy az uralkodó az exlex állapotban történő választások lehetőségét sem zárta ki. Továbbá: MNL OL K2-AI-3-13. 1904. december.

¹⁸ MNL OL K2-AI-3-14. Az országgyűlést berekesztő trónbeszéd. 1905. január 4. Továbbá: Egyetértés, 1905. január 5. A trónbeszéd.

¹⁹ Klein Ödön arra kérte Tisza Istvánt, hogy a kormányellenes rémhíreket terjesztő vidéki lapokat átmenetileg tiltsák be, de a miniszterelnök „a világ minden kincséért sem akart hozzányúlni a sajtószabadsághoz, semmiképpen sem akarta azt korlátozni rövid átmeneti időre sem”. *Klein Ödön: Tiszától – Tiszáig. Visszaemlékezések és adalékok.* Bp. 1922. 89. Továbbá: Dr. Klein József kassai rabbi még 1903. december 9-én a kormánypárt népszerűtlenségére hívta fel Tisza István figyelmét:

vereséggel zárta a választást, és nyilvánvaló volt, hogy Tisza István a házszabályok módosításához nem nyerte el a nemzet támogatását. Az igazolt képviselők névjegyzéke a parlamentben 1905. március 8-án került jóváhagyásra.²⁰ A végleges adatok szerint a 413 választókerületben elért eredmények alapján a Szabadelvű Párt 161, a Disszidensek 27, az Újpárt 13, a Néppárt 25, a Függetlenségi Párt 164, a román jelöltek 8, a szlovákok 1, a szerbek 1, a Demokrata Párt 2, a szocialisták 1, a pártonkívüliek 10 mandátumot szereztek.²¹ Az ország népességének csupán 6%-át kitevő, 1 056 818 polgár számára nyílt lehetőség arra, hogy a szavazáson véleményt nyilvánítson.²² Az a jelentős mandátumvesztés, amelyet a Szabadelvű Párt ezen a választáson elszenvedett, tarthatatlanná tette a Tisza-kabinet helyzetét. Az 1905. január 27-én teljes létszámmal megtartott minisztertanácsi ülés jegyzőkönyvében a választással foglalkozó napirendi pontnál csak az alábbi egy mondat szerepel: „A miniszterelnök úr jelentést tevén a képviselő-választások eredményéről, mely szerint a kormánypárt kisebbségben maradt, a minisztertanács a miniszterelnök úr indítványára elhatározta, hogy a kormány adja le lemondását.”²³ A lemondásról szóló előterjesztést a kormány tagjai elfogadták.

A győzelemre fel volt készülve az ellenzék, de ilyen nagymértékűre csak a legfanatikusabbak számítottak.²⁴ A Függetlenségi Párt helyiségében Kossuth Ferenc és Apponyi Albert köré összegyűlt képviselők egyetértettek abban, hogy Tisza István bukott ember, de koalíciós kormány megalkotására nincs esély.²⁵

„A Szabadelvű Pártnak erős szervezete itt sohasem volt. Mégis ezelőtt legalább a képviselőválasztásokra mindig összetömörült a virilis komoly polgárokból, az államhivatalnokok igen nagy számából, a papokból és az izraelitákból álló sedátusabb [nyugodtabb – S. L.] elem, és ha néha a kétségtelenül erős ellenzékkel szemben heves küzdelem után is, de mégis győzött. A legutolsó képviselőválasztás alkalmával és azóta azonban a párt teljesen szétzüllött és ma tehetetlenül áll minden ellenzéki akcióval szemben.” MREZSLT 44/a fond Tisza iratok 2. cs. 7. tétel 45. Dr. Klein József rabbi levele Tisza István részére. Kassa, 1903. december 9.

²⁰ Az 1905. évi február hó 15-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. I. kötet. 4. országos ülés. 1905. március 8. A kérvénnyel megtámadott és kifogásolt mandátumok száma 86. Ezek közül 6-ot (Gagern Miksa, Egry Dezső, gróf Teleki Domokos, Enyedi Lukács, Baross János, Dániel Tibor) a Kúria semmisített meg. MNL OL K2-AI-3-20.

²¹ A M. Kir. kormány 1905. évi működéséről és az ország közállapotáról szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Bp. 1906. 420–422. Az 1901. évi országgyűlési választás adatai: Szabadelvű Párt: 277, Néppárt: 25, Függetlenségi Párt: 79, Ugron-párt: 13, szlovák nemzetiségi: 4, szerb nemzetiségi: 1, pártonkívüli: 13 mandátum. Tisza István Budapesten a belvárosban szerzett mandátumot Andrassy Gyula ellenében. A miskolci kerületben viszont nem szerzett mandátumot.

²² A választási részvétel némileg 70% alatt maradt. A Függetlenségi Párt a mandátumok 40%-át, a Szabadelvű Párt 38%-át szerezte meg. Részletesebben lásd: *Boros Zsuzsanna – Szabó Dániel*: Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944). Bp. 1999. 145–146.

²³ MNL OL Minisztertanácsi és kormányzótanácsi jegyzőkönyvek (K27) 1905. jan. 27. 50./19.

²⁴ Ivánka Oszkár a választási győzelem után ezeket írta Károlyi Sándornak: „Mi lesz most, hogyan és hová fognak a dolgok fejlődni, senki nem tudja. Az általános eredmény annyira váratlan, és úgy hogy a győzteseket is megdöbbeníti. A vezéreket is alig látni, úgy látszik szándékosan visszahúzódtak gondolkodni és tervezni. Napok fognak elmúlni, még az emberek felocsúdnak, és a jövő képe valamennyire kiformalódik. Most Széll is itt van, de ő is tanácstalan [...]” MNL OL Károlyi II. Sándor iratai (P389) 2. cs. 49. Ivánka Oszkár levele Károlyi Sándor részére. 1905. január 28.

²⁵ Egyetértés, 1905. január 28. Az ellenzéki táborból. Továbbá Apponyi Albert értékelése: „Tisza István épp annyira meg volt győződve a maga igazáról, mint mi a magunkéről. Nemcsak szám szerinti eredményt várt és kívánt a választásoktól, hanem erkölcsi sikert és igazolást is, lesújtó

Kizártnak tartották, hogy az uralkodó negyvennyolcas alapon álló politikust bízson meg kormányalakítással, amikor még az önálló vámterület gondolatával sem képes megbarátkozni. Ezt a nézetet erősítette, hogy a negyvennyolcas alapon álló képviselők — annak ellenére, hogy ők alkották a parlament legerősebb pártját — még mindig kisebbségben voltak a hatvanhetesekkel szemben. A választások eredménye egyértelművé tette, hogy miniszterelnök csak olyan ember lehet, akit az ellenzéki koalíció is hajlandó elfogadni. Ezen megfontolások alapján került az első számú jelöltek közé gróf Andrássy Gyula és Széll Kálmán.

A magyar választások eredményéről elsőként, 1905. január 27-én Tisza István táviratban, majd Goluchowski külügyminiszter személyesen tájékoztatta az uralkodót.²⁶ A választásról jelentést készítő Khuen-Héderváry Károlyt pedig január 28-án fogadta kihallgatáson a király. Erről az eseményről Horánszky Lajos, a király személye körüli miniszter későbbi elbeszélése alapján így emlékezett vissza: A szavazást megelőző napokban Khuen-Héderváryt a király arról tájékoztatta, hogy értesülései szerint a választások eredményei kedvezőtlenek lesznek a kormány számára, de a magyar miniszter nem látott okot az aggodalomra. Ezért Khuen-Héderváry a kihallgatás előtt, a kegyvesztettség tudatában készült a választásokról jelentést tenni. Az uralkodói dolgozószobába belépve Ferenc József ezekkel a megnyugtató szavakkal fogadta: „Mit mondtam Önnek, ugye én mégis csak jobban voltam informálva, mint Önök. Nyugodjék meg, erről senki sem tehet. A választások mindég bizonytalanok, sohasem lehet tudni, hogy azok minő meglepetéseket hozhatnak.”²⁷ Az audienciáról hivatalába visszatérő király személye körüli miniszter táviratát a Geszten tartózkodó Tisza István 1905. január 30-án vehette kézhez. A sürgöny szerint: „Ő Felségét egész nyugodt hangulatban találtam, és [...] azt mondta: irányodban személyes bizalmát nem vesztette. Ő is azt tartja, hogy Andrássy Gyulát kell első sorban most a kormány alakításra szorítani.”²⁸

Tisza István 1905. február 1-jén vonattal érkezett az osztrák fővárosba, ahol először Khuen-Héderváry Károllyal találkozott. A délelőtti folyamán a király egy órán át tartó magánkihallgatáson fogadta a magyar miniszterelnököt, aki a választási vereségre hivatkozva bejelentette kormánya lemondását. A rövid kommuniké szerint még a nap folyamán meghívást kap Bécsbe gróf Andrássy Gyula, akit az elkövetkező napokban az uralkodó kihallgatáson fogad.²⁹ Tisza István visszautazása előtt még találkozott Goluchowski külügyminiszterrel és

---

elitélését az obstrukciónak a választóközönség által. [...] azok a nemzeti igények, amelyek érdekében az obstrukció folyt, közel állottak a nemzet lelkületéhez, annyira, hogy maga az obstrukció nem váltott ki belőle erős ellenérzést.” *Gróf Apponyi Albert: Emlékirataim 1899–1906. II. Bp. 1934. 144–145.*

²⁶ MREZSLT 44/a fond Tisza iratok 3. cs. 9. tétel. Tisza István távirata Ferenc József kabinetirodájára részére. 1905. január 27. Tisza István tájékoztatja a királyt, hogy a Szabadelvű Párt elvesztette a választásokat, és ő három napra vidékre utazik, hogy a történeteket átgondolja, ezt követően megy kihallgatásra Bécsbe. Tisza István táviratára a király csak ennyit válaszolt: „Február első napjaiban várom Önt, de nem később.” Uo. 7. Ferenc József távirata Tisza István részére. 1905. január 27.

²⁷ *Horánszky L.: Tisza István és kora i. m. 533.*

²⁸ MREZSLT 44/a fond Tisza iratok 3. cs. 9. tétel 14. Khuen-Héderváry Károly távirata Tisza István részére. 1905. január 30. Másolat. (Lehetséges, hogy Tisza István már január 29-én megkapta az értesítést.) Lásd még: *Dr. Nadányi Emil: Parlamenti küzdelmeink 1903–1914. Bp. 1914. 5–6.*

²⁹ Egyetértés, 1905. február 2. Tisza a királynál.

Pitreich hadügyminiszterrel. Valószínű, hogy a magyar eseményekről is véleményt cseréltek azon az uralkodói audiencián, amelyre a délután folyamán Goluchowski külügyminiszter és Beck báró vezérkari főnök kapott meghívást. A további hírek arról számoltak be, hogy a választásokon győztes politikai pártok vezetői közül azokat hívják meg a Hofburgba, akiket a disszidensek vezetője, Andrásy Gyula ajánlani fog az uralkodónak.

Miközben a Függetlenségi Pártkörben — 1905. február 1-jén délután — megjelent képviselők a választási élményekről társalogtak, a Nemzeti Kaszinóban Kossuth Ferenc, Széll Kálmán és Andrásy Gyula a szövetség további fenntartásának lehetőségéről tanácskozott.³⁰ A szövetkezett pártok vezetői olyan közös program kidolgozásán fáradoztak, amelyet vitaindítónak a február 6-ára összehívott Vezérlő Bizottság elé szándékoztak terjeszteni. A követendő politikai irányvonalat a választások jelölték ki, mert a nemzet többsége az 1867-es alap mellett foglalt állást, de a mandátumát megduplázó függetlenségiek akaratát fokozottabb mértékben kellett tekintetbe venni. Andrásyra várt a feladat, hogy a különböző elveket valló, több párt alkotta új politikai erő összefogja. Andrásy családi hagyományait és a választások eredményeit figyelembe véve világossá vált, hogy az általa alakítandó kormány csak a liberális alapon jöhet létre. Remény volt arra, hogy ezt a programot az uralkodó elfogadja, de a többi parlamenti párttal való egyeztetés nem ígérkezett könnyű feladatnak. Andrásy helyzete azért is volt nehéz, mert az uralkodó garanciát várt arra, hogy ez a többség a parlamentben meghozza azokat az intézkedéseket, amelyek az ország alkotmányos működéséhez szükségesek. Azt már előre látni lehetett, hogy a leendő miniszterelnöknek a Néppárt és az Újpárt tagságával nehéz lesz egyezségre jutni, a hatvanhetes alapon álló pártok esetleges koalícióját pedig Kossuth Ferenc és társai vennék zokon.

Tisza István 1905. február 2-án lakásán felkeresve adta át az uralkodó üzenetét Andrásy Gyulának. A rövid beszélgetés után a disszidensek vezére kocsiba ült, és több politikustársához is ellátogatott. Többek között járt Kossuth Ferencnél, Wekerle Sándornál, Bánffy Dezsőnél és Csáky Albinnál, majd délután Bécsbe utazott.³¹ 1905. február 3-án az uralkodó az egész napot a Magyarországról folyó tárgyalásoknak szentelte. Ferenc József a délelőtti órákban Tisza Istvánnal, majd Beck tábornaggyal és Goluchowski külügyminiszterrel tanácskozott, délután egy órakor Andrásy Gyulát fogadta. A kihallgatás után Andrásy Gyula arról tájékoztatta az újságírókat, hogy „még nem kapott megbízást kabinetalakításra. Egyelőre csak az a feladata, hogy Budapesten lépjen érintkezésbe a politikai pártokkal és ennek végeztével tegyen újabb jelentést a királynak.”³² A délután folyamán Tisza István rövid időre találkozott Andrásy Gyulával, majd az öt órakor induló gyorsvonattal együtt utaztak vissza Budapestre. A két politikus megbeszélésére nagy szükség volt, mert világossá vált, hogy új miniszterelnök hiányában a Tisza-kormány gyors felmentésére nem számíthatnak, ezért a jelenlegi kabinet még bizonytalan ideig, teljes parla-

³⁰ Egyetértés, 1905. február 2. A Függetlenségi Pártból.

³¹ Egyetértés, 1905. február 3. Andrásy látogatásai.

³² Egyetértés, 1905. február 3. A homo regius.

menti felelősséggel kénytelen intézni az államügyeket. A fővárosba visszaérkező Andrásy Gyulának ez a nap azzal ért véget, hogy a Bécsben történekről személyesen számolt be Széll Kálmánnak.

Az uralkodóval folytatott megbeszélések előkészítése érdekében Khuen-Héderváry Károly állandóan Bécsben tartózkodott. Andrásy Gyula 1905. február 8-án a meghallgatásra ajánlott személyek névsorát terjesztette elő, valamint beszámolt az uralkodónak a pártok vezetőivel folytatott megbeszéléseiről, de csak a másnapi újabb találkozásban állapotok meg. A szünetet az uralkodó azért iktatta be, mert a hallottakat öt óra után Goluchowski külügyminiszterrel, Beck tábornaggyal és Pitreich hadügyminiszterrel is megbeszélte.³³ A király február 9-én arról tájékoztatta Andrásyt, hogy a kihallgatásra meghívandó személyek köréről határozott, és — ami a legfontosabb hírnek számított — a névsorban Kossuth Ferenc neve is szerepel. Andrásy a kihallgatás előtt Gautsch osztrák miniszterelnökkel és Pitreich hadügyminiszterrel találkozott, és az esti vonattal visszatért Budapestre.³⁴ Az osztrák sajtó a megbeszélések sorából kiemelte, hogy Andrásyt a hadügyminiszter meglepő figyelmességgel fogadta. Az újsághír hatására Pitreich az alábbi levelet küldte a magyar miniszterelnöknek: „[...] Én eléggé edzett vagyok ahhoz, hogy újságközleményekkel ne zavartassam magam. De egyáltalán nem mindegy nekem, hogy Ön, tisztelt barátom, amennyiben tudomást szerez róla, milyen következtetéseket von le személyemre vonatkozólag. Ezért jelentem, hogy gróf Andrásy — természetesen az udvariasságtól eltekintve — nem talált nálam szívéllyességet. Szívéllyes üdvözléssel az Ön készséges híve.”³⁵

Kossuth Ferenc bécsi útjára, népes párttársak és újságírók kíséretében 1905. február 12-én került sor. A király délelőtt tizenegy óraker fogadta a Függetlenségi Párt vezetőjét, az udvarias megbeszélésről semmi érdemi információ nem szivárgott ki. A kíváncsiságtól hajtva az öt óraker visszainduló vonatra Pozsonyban felszállt az Éberhárdban tartózkodó Apponyi Albert is, aki Érsekújvárig utazva tájékozódott az udvarban történekről. A bécsi látogatást követő napokban a Budapestre visszatérő Kossuth Ferenc és politikustársai, valamint a kormány tagjai az új országgyűlés alakuló ülésére készülődtek. A Tisza Istvánt hivatalában felkereső Andrásy Gyula a megbeszélés során arról győzte meg a miniszterelnököt, hogy az országgyűlés megnyitásával kapcsolatos ügyekről Kossuth Ferencel is egyeztetnie kell. Andrásy közvetítésének eredményeként Kossuth Ferenc 1905. február 14-én levélben értesítette a miniszterelnököt, hogy öt óraker a lakásán várja.³⁶ A meghívást tudomásul vevő miniszterelnök előre leszögezte: „semmiféle politikai tervezetésekbe belemenni nem akarok, de miután a folyó ügyeket sajnálatomra még nekem kell intézennem, azt a célokat, hogy ezek közül akként járjak el, ahogy a kibontakozás nagy ér-

³³ Egyetértés, 1905. február 9. Gróf Andrásy Gyula Bécsben. Az ellenzéki követelésekről alkotott bécsi véleményt lásd még: Die Habsburgermonarchie 1848–1918. VII. Wien 2000. 1171.

³⁴ Egyetértés, 1905. február 10. Andrásy Bécsben.

³⁵ MREZSLT 44/a fond Tisza iratok 3. cs. 9. tétel 173. Heinrich Pitreich levele Tisza István részére. 1905. február 11.

³⁶ Uo. 156. Kossuth Ferenc levele Tisza István részére. 1905. február 14.

deke megkívánja, csak úgy érhetem el, ha ilyen konkrét kérdéseket illetőleg tájékozhatom magamat.”³⁷ A Nemzeti Kaszinóban párttársaival tárgyaló Kossuth Ferenc a miniszterelnök levelét köszönettel nyugtázta, majd rövidesen egy újabb levélben a következőket közölte: „Nehogy valami félreértés legyen közöttünk, kötelességemnek tartom Veled tudatni, hogy arra vállalhatok felelősséget, hogy a Ház megalakulásakor nem lesz a mi pártunk részéről semmi felszólalás, de amint már jeleztem, nem lehet meghátráltatni azt, hogy a korelnök elmondja azt, amit jónak lát, és hozzá kell tenni még, hogy a megválasztott elnök is minden bizonnyal elfogja mondani székfoglaló beszédét, amiben azt hiszem az elnököt megakadályozni nem lehet, más felszólalás azonban nem lenne.”³⁸

Az országgyűlés megnyitására Bécsben Khuen-Héderváry is tanácskoztott, illetve kihallgatást kért a királytól. Az audiencián elhangzottakról a király személye körüli miniszter levélben tájékoztatta a miniszterelnököt: „Ez alkalommal azonban nem hallgattam el ő Felségének, hogy én már a január 27-én tartott minisztertanácson adtam annak kifejezést, hogy legcélszerűbb lenne az országgyűlés elnapolását királyi leirattal azon időpontig kimondani, míg az új kormány meg nem alakul.”³⁹ A miniszter szerint olyan kormány megalakulására, amely a megválasztott új elnökségnek megfelel, nincs remény. Azonkívül a „megválasztott elnök, elnöki megnyitó beszédében az ország képviselője nevében fogja annúciálni [megjeleníteni – S. L.] az ország és nemzet politikai céljait, és pedig oly momentumban, mikor senki sem tehet ellene óvást, mert erről gondoskodni fog a szövetségelt ellenzék”. A levélíró szerint az uralkodó optimistának nem mondható válasza: a dolgok már annyira zavarosak, hogy ennél csak az lesz a nagyobb baj, ha mindannyian egyetértenek.

Az országgyűlés 1905. február 17-én tartott első ülésén a korelnöki tisztelet betöltő Madarász József az elnöki széket az alábbi nyilatkozással foglalta el: „Először mindazt, ami régi szabályaink és alkotmány értelmében törvényeink ellenére akár elnök, akár kormány, akár bárki más cselekedett, kötelességem itt e helyről utólag is törvénytelennek és érvénytelennek kijelenteni. [...] Második kötelességem ennél fogva magától értetődik, hogy én csakis a régi házszabályok, igazi házszabályaink alapján vagyok képes és kész, — mert másként nem vezetném — vezetni a Ház tanácskozásait.”⁴⁰ Ez a parlamenti ülés az ellenzéki koalíció választási győzelmének hangos ünneplésével ért véget. A második ülésnapon, február 18-án az országgyűlést megnyitó királyi kézirat felolvasására, a mandátumok beadására, az osztályok kisorsolására került sor. A parlament legmagasabb tisztségviselőinek megválasztásánál az ellenzéki többség akarata érvényesült. Az 1905. február 21-én megtartott szavazás eredményeként a Ház elnöke Justh Gyula lett, alelnöknek pedig Bolgár Ferencet és Ra-

³⁷ Uo. 153. Tisza István levele Kossuth Ferenc részére. 1905. február 14.

³⁸ Uo. 154–155. Kossuth Ferenc levele Tisza István részére. 1905. február 14. A levélből kiderül: Kossuth Ferenc a kihallgatáson ígéretet tett a királynak arra, hogy az országgyűlés nyugodt körülmények között fog megalakulni.

³⁹ Uo. 60–61. Khuen-Héderváry Károly levele Tisza István részére. Bécs, 1905. február 15.

⁴⁰ Az 1905. évi február hó 15-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. I. kötet. 1. országos ülés. 1905. február 17. Ezen a napon a főrendiház is megtartotta első ülését.

kovszky Istvánt választották. A háznagyi méltóságot Tóth János nyerte el.⁴¹ A Szabadelvű Párt 1905. február 18-án tartott ülésén elkészült azon személyek névsora, akiket a parlamenti tisztségekre javasoltak.⁴² Az országgyűlési többség egyetlen szabadelvű jelöltet sem szavazott meg.

Az ellenzékben lévő Néppárt mandátumot szerzett tagjai első értekezletükön, 1905. február 3-án megalakították a pártkör tisztikarát. Az értekezlet résztvevői elnöknek egyhangúan gróf Zichy Aladárt, alelnöknek Rakovszky Istvánt választották meg. Zichy Aladár elnöki nyilatkozata során kijelentette: „Az ellenzék szövetkezése fennáll mindaddig, míg azok a feladatok, amelyeket maga elé tűzött, megoldást nem nyertek. [...] A Néppárt a 67-es alapon alakult, azon áll ma is, de a liberalizmust soha nem támogatja semmiféle alakjában.”⁴³ Hasonló nyilatkozatot tett Bánffy Dezső is az Újpárt élén. Az 1905-ös választások győztese a Függetlenségi Párt mellett az egyre erősebb román nemzetiségi mozgalom volt. Számokban kifejezve: kilenc román képviselőt kormánypárti programmal Tisza István juttatott be a parlamentbe, nyolc fő pedig nemzetiségi alapon szerzett mandátumot. Tekintettel arra, hogy a Szabadelvű Párt kisebbségbe került, a román képviselőket semmiféle érdek nem fűzte ahhoz, hogy a vesztes pártban maradjanak. Ezért lépéseket tettek annak érdekében, hogy a nemzetiségi programmal megválasztott képviselőkhöz csatlakozzanak. Hasonló következtetésre jutottak a horvát képviselők is. A Szabadelvű Párt 1905. február 20-án tartott értekezletén Tisza István bejelentette, hogy már a parlamenti tisztségek elosztásánál „[...] a horvát képviselők külön csoportként szervezkednek, s ezentúl a jelölésekre nézve közvetlenül a szövetkezett ellenzékkel fognak érintkezni”.⁴⁴

Az Andrássy Gyula által folytatott egyeztető tárgyalások keretében a Szövetkezett Ellenzék Vezérlő Bizottsága 1905. február 21-én a Függetlenségi Pártnál értekezletet tartott. A bizottság huszonegy tagja közül csak egy fő nem jelent meg. A délután hat órakor kezdődő ülésen Andrássy Gyula ismertette, hogy a király hozzájárulna egy koalíciós kormány megalakításához, de csak abban az esetben, ha a katonai kérdések nem kerülnek napirendre. Ezt a feltételt Kossuth Ferenc nem tartotta elfogadhatónak, inkább a Széll Kálmán által javasolt és Andrássy által is elfogadott átmeneti kormány létrehozását támogatta. Ezért Andrássy azt javasolta, hogy az ellenzék járuljon hozzá az átmeneti kormány megalakulásához, adjon számára néhány havi indemnitást, ne állja útját az újoncozási javaslatnak, és tegye lehetővé a függő ügyek elintézését.⁴⁵ Andrássy Gyula ekkor csak olyan átmeneti kormány elfogadtatására látott esélyt, amelynek tagjai kizárólag a disszidensek soraiból kerülnek ki. Az ellenzék vezetői attól tartottak, hogy ha a végleges megoldás előtt megszavazzák a sürgős állami szükségleteket, akkor kiesik a kezükből minden eszköz, amivel a

⁴¹ Uo. 3. országos ülés. 1905. február 21. Jegyzők lettek: Hammersberg László, Posgay Miklós, Salamon Géza, Szakáts Zoltán, Zboray Miklós, Hertelendy László.

⁴² Magyar Nemzet, 1905. február 19. A politikai helyzet.

⁴³ Egyetértés, 1905. február 4. A Néppárt értekezlete.

⁴⁴ Magyar Nemzet, 1905. február 21. A politikai helyzet.

⁴⁵ Egyetértés, 1905. február 22. A helyzet tisztul.

választóiknak tett ígéreteiket beválthatják. Ezért a bizottság tagjai abban állapodtak meg, hogy a disszidensekből álló átmeneti kormánynak megadható a négyhavi indeminás, de az újoncozási törvényjavaslatot nem szavazzák meg, ezzel szemben az új választási törvényt el kell fogadtatni. Az értekezletről Andrassy Gyula azzal távozott, hogy a tárgyalásokról tájékoztatni fogja az uralkodót. A Függetlenségi Pártkörben ezen az estén a jelenlévők az átmeneti kormány megalakításának egyetlen előnyét Tisza István gyors távozásában látták, és a többség a koalíciós kabinet mellett szállt síkra. A katonai kérdések átmeneti háttérbe szorítását nem tartották tragikusnak, amennyiben a párt programjából megvalósítható: a magyar nyelvű népoktatás, az önálló vámterület, a nemzeti bank, a progresszív adó, valamint a szociális reformok keretében a létminimum meghatározása és a végrehajtási törvény módosítása.⁴⁶ Az új választási törvénytől pedig azt várták, hogy a negyvennyolcasok támogatottsága tovább növelhető.

A Szabadelvű Párt tagjai 1905. február 21-én a Lloyd-klubban találkoztak. Este hét órakor Hódossy Imre tanácskozássra invitálta a Vezérlő Bizottság tagjait. Az ülésen Plósz Sándor kivételével a kormány tagjai is részt vettek. Tisza István ismertette az átmeneti kormány tervét, valamint bejelentette, hogy a hatvanhetes alapon álló pártok egyesítésére nincs remény. Némi vita után abban állapodtak meg, hogy nem gördítenek akadályt a kibontakozás elé, és türelemmel kívárlják, mit végez a szövetkezett ellenzék a bécsi udvarral.⁴⁷

Andrassy Gyula 1905. február 23-án ismét Bécsbe utazott, ahol másnap a király kihallgatáson fogadta. A magyar politikus a február 24-ei audiencia után a rá várakozó újságírókat röviden tájékoztatta: „Egyelőre nem sok mondani való van, talán kevesebb, mint magam is reméltem. Előterjesztettem a királynak tárgyalásaim eredményét, jelentést tettem a helyzetről és a király fenntartotta magának a döntést. Többet nem mondhatok.”⁴⁸ Ezek után Andrassy még bejelentette, hogy közvetítő tevékenységét átmenetileg beszünteti, de továbbra is az uralkodó rendelkezésére áll. Február 25-én Budapesten Kossuth Ferencel, Darányi Ignáccal és Széll Kálmánnal találkozott. Andrassy arról számolt be, hogy az uralkodónak előterjesztette a tervbe vett koalíciós kormány programját, de az előadottakra érdemi választ nem kapott, és a személyi kérdések felvetéséig el sem jutottak.⁴⁹ A fenti megbeszéléseket követően a küldetésének végére érő Andrassy Gyula több napra bátyjához, Töketeresre utazott.

A Szabadelvű Párt 1905. február 24-én tartott értekezletén a résztvevők az Andrassy Gyula által ismertetett tervről tárgyaltak, amely szerint: alakítsanak a disszidensek csoportjából négytagú kabinetet, átmeneti jelleggel csupán öt hónapos időtartamra. Ez a kormány politikai programot nem készít, és az ellenzéki koalíció szavatolja, hogy a parlament a költségvetést megszavazza. Az

---

⁴⁶ Egyetértés, 1905. február 22. A Függetlenségi Párt hangulata. 1905. február 21-én éjjel Darányi Ignác, értesülve a szövetkezett ellenzék döntéséről, kijelentette, hogy ilyen feltételekkel nem vállalkozik az átmeneti kormány megalakítására.

⁴⁷ Egyetértés, 1905. február 22. Hangulat a Lloyd-klubban.

⁴⁸ Egyetértés, 1905. február 25. Andrassy a királynál.

⁴⁹ Egyetértés, 1905. február 26. Andrassy tanácskozásai.

értekezleten elfogadott határozat szerint: „A párt a tervbe vett ideiglenes kormány alakítását célravezetőnek nem tartja, az előterjesztendő költségvetési és az ezt helyettesítő fölhatalmazási és az újonc-megajánlási törvényjavaslatok ellen sem szavazni nem fog, sem azok megszavazását késleltetni nem fogja. Az ezekkel kapcsolatban netán előterjesztendő javaslatokkal szemben azonban a párt cselekvési szabadságát teljes mértékben fenntartja.”⁵⁰ Az ellenzék részéről sok támadás érte a kormányt azért is, hogy sok kitüntetést osztogat. Az előterjesztések nagy számát Tisza István így indokolta: „Ezek mind régen folyamatba tett olyan dolgok voltak, melyeket hosszabb időre felosztva, lassanként szerettem volna elintézni, de most már — tekintettel a politikai helyzetre — gyorsan le kellett mindent bonyolítanunk. Lemondásunk óta új ilyen ügyet nem kezdeményeztem [...]”⁵¹

A politikai válság megoldására tett sikertelen próbálkozások hatására — az udvarból érkező hírek szerint — a király a magyarok meghallgatását átmeneti időre felfüggesztette, mert az osztrák politikusok véleményét szándékozott kikérni arról az előterjesztésről, amelyet Andrassy Gyula a szövetkezett ellenzékkel folytatott tárgyalásai után készített. A közel egy hétig tartó csendet a magyar miniszterelnöknek az 1905. március 2-ára, Bécsbe szóló uralkodói meghívása szakította meg.⁵² A kihallgatást követően Tisza István az újságíróknak az alábbiakat nyilatkozta: „Hívtam a felséghez, hogy javaslatot tegyek a válság további kezelése tárgyában. Javaslatom tartalmáról nem közölhetek semmit, annyi azonban bizonyos, hogy a legközelebbi időben több politikai férfiú — pártkülönbség nélkül — fog meghívatni a felséghez.”⁵³ Tisza István legnagyobb meglepetésére az általa előterjesztett névjegyzéket a király testvéren kívül elfogadta, és kijelentette, hogy március 4-től kezdve sorra meghallgat tizenhat magyar politikust, az alábbiak szerint: a Függetlenségi Pártból: gróf Apponyi Albert, Thaly Kálmán, Justh Gyula és Tóth János; a Szabadelvű Pártból: gróf Csáky Albin, báró Dániel Ernő, Falk Miksa, Hódossy Imre, Láng Lajos és gróf Zselénszky Róbert; a Néppártból: Rakovszky István és gróf Zichy Nándor; az Újpártból báró Bánffy Dezső; a disszidensek részéről Darányi Ignác; a pártönkívüliek közül ifj. gróf Zichy János és a horvát Tomasics Miklós.⁵⁴ A meghívottak között képviselve volt minden párt, sőt minden politikai árnyalat, leegyszerűsítve kilenc ellenzéki és hét kormánypárti képviselő. A már korábban meghallgatott Széll Kálmán, Wekerle Sándor és Kossuth Ferenc nem kapott újabb meghívást.

⁵⁰ Magyar Nemzet, 1905. február 25. A Szabadelvű Párt értekezlete. Az ellentétet növelte, hogy a Szabadelvű Pártot megillető két parlamenti jegyzői helyre javasolt személyek közül egy főt (Szóts Pál) az ellenzéki koalíció nem fogadott el.

⁵¹ MREZSLT 44/a fond Tisza iratok 3. cs. 9. tétel 26/a. Tisza István levele Fejérváry Géza részére. 1905. február 28. Például az 1905. március 31-én tartott minisztertanács 13 főispán felmentési és kitüntetési javaslatát támogatta a kormány. 1905. márc. 31./1.

⁵² MREZSLT 44/a fond Tisza iratok 21. cs. 44. tétel 8. Tisza István levele Hódossy Imre részére. 1905. február 28. „Ő Felségétől most vett távirat folytán Bécsbe kell utaznom. Rajta leszek, hogy pártkülönbség nélkül, lehetőleg számosan hívassanak audienciára.”

⁵³ Egyetértés, 1905. március 2. Tisza Bécsbe ment.

⁵⁴ Egyetértés, 1905. március 3. Tizenhat politikus a királynál.

A király kívánságára a kihallgatások sora 1905. március 4-én vette kezdetét. Ezen a szombati napon gróf Csáky Albin, a főrendiház és Justh Gyula, az országgyűlés elnöke, valamint Dániel Ernő járulhatott az uralkodó elé. A következő napon, március 5-én a hatvanhetes alapon állók közül Falk Miksa, Bánffy Dezső és gróf Zichy Nándor, majd 7-én a Függetlenségi Párt két meghatározó alakja, gróf Apponyi Albert és Tóth János következett a kormánypárti Hódossy Imre kíséretében. Március 8-án ismét három, különböző pártállású politikus, Darányi Ignác, Láng Lajos és Thaly Kálmán került sorra, a még várakozó politikusokat pedig a király március 9-én és 10-én fogadta. A kihallgatáson részt vevők lényegében a pártjaik által elfogadott politikai programot képviselték, de a nyilvánosság számára semmi érdemi információ nem szivárgott ki. Általános volt a vélemény, hogy a király az ellenzék belső ügyeiről is részletes információkkal rendelkezik, és semmi jelét nem adja annak, hogy bármiféle engedményt hajlandó lenne a magyaroknak megadni.

A kihallgatások során napvilágot látott hírek hatására a politikai válság lehetséges megoldására Tisza István újabb feljegyzést készített a király részére,⁵⁵ amelyben több javaslat is szerepelt, nevezetesen: a jelenlegi helyére az ellenzék összes pártját képviselő koalíciós kormány lépjen; ha a koalíció erre nem képes, akkor Andrassy Gyula a disszidens barátaival — esetleg a Néppárt bevonásával — alakítson kormányt. Amennyiben Andrassy a miniszterelnöki megbízatást nem vállalja, akkor egy pártokon kívül álló személyt kell erre a posztra kinevezni, „aki abban az esetben is, ha a képviselőház szembe helyezkedne bizonyos kérdésekben a koronával, akár a parlament nélkül is tovább intézi az ügyeket, amíg a népképviselettel való harmonikus együttműködés feltételei ismét adottak lesznek”. Tisza István végül arra kérte az uralkodót, hogy az 1903. évi katonai program megoldatlan kérdéseiben olyan álláspontot képviseljen, amely elősegíti a kibontakozást.⁵⁶

A holtpontról való kimozdulás érdekében az uralkodó 1905. március 19-én Budapestre érkezett. A gyors megoldásban a király sem reménykedett, ezt sejtette, hogy az előző nap útnak indított udvari személyzet harmincöt kocsiból álló különvonattal érkezett a magyar fővárosba. A királlyal való találkozás előkészítése érdekében a kormány március 18-án minisztertanácsot tartott, az ellenzék vezetői pedig a beteg Kossuth Ferenc lakásán — az Éberhádról felutazó Apponyi Albertet megvárva — tanácskozássra gyűltek össze. Apponyi megismertette annak a feliratnak a tartalmát, amelyet a Vezérlő Bizottság felkérésére dolgozott ki. A szerző a felirat első részében a politikai válság okait, a máso-

---

⁵⁵ MREZSLT 44/a fond Tisza iratok 3. cs. 9. tétel 161–164. Tisza István feljegyzése Ferenc József császár részére. 1905. március 15. A fenti kérdések mellett a szerző a gazdasági problémákkal is foglalkozott.

⁵⁶ A Szabadelvű Párt 1905. március 30-án tartott értekezletén Tisza István kijelentette: „Ő Felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogainál fogva mindaz, ami a magyar hadseregnek, mint az egész hadsereg kiegészítő részének egységes vezérletére, vezényletére vonatkozik, az Ő Felsége által elintézendő ügyek közé tartozik. [...] Ennek a kérdésnek, mint küzdelmi és ütközési pontnak kiélesítése sokkal nagyobb hátrányokat okoz a nemzetnek, mint amennyi előnyökkel ennek a kérdésnek ilyen kierőszakolt módon való megoldása jár.” Magyar Nemzet, 1905. március 31. A Szabadelvű Párt állásfoglalása.

dikban a szövetkezett ellenzék követeléseit fogalmazta meg.⁵⁷ A tervezet szövegét Apponyi Albert március 21-én szándékozott az úgynevezett Felirati Bizottság elé terjeszteni.

Egyheti budapesti tartózkodás után a király szükségét látta annak, hogy az addig meghallgatottak körét valamiféle megoldás reményében kibővítse. Erre utal, hogy 1905. március 26-án a kabinetiroda hívására Szögyény-Marich László berlini nagykövet is a fővárosba érkezett, akit délután öt órakor az uralkodó kihallgatáson fogadott. Az audienciát követően a több mint huszonöt éve külföldön dolgozó nagykövet az esti órákat a Nemzeti Kaszinóban Andrassy Gyula, Széll Kálmán, Wekerle Sándor, Darányi Ignác és Hadik János társaságában töltötte.⁵⁸ Ezekről a politikusoktól kért tájékoztatást a parlamenti viszonyokról, majd március 27-én délelőtt a miniszterelnököt kereste fel. A nagykövet aznap délután ismertette meg az uralkodóval a magyar politikai válságról alkotott véleményét, amely a találgatások szerint nem volt más, mint Andrassy Gyula tervezetének a közvetítő által némileg módosított változata. Ez a program — főleg a katonaságot érintő részére tekintettel — sem nyerte el az uralkodó tetszését, ezért a megoldás reményében a közös hadügyminisztert és tanácsadóit is Budapestre rendelte.⁵⁹

Szögyény-Marich László bízott abban, hogy az Andrassy által képviselt program némi módosítással Pitreich hadügyminiszter számára is elfogadhatóvá alakítható. A nagykövet véleménye szerint egy átmeneti vagy ideiglenes kormány csak komplikálná a helyzetet, ezért miniszterelnöknek Andrassy Gyulát, a katonai kérdésekben pedig némi engedmény megadását javasolta a királynak. Szögyény közben tovább folytatta egyeztető tárgyalásait, és a magyar partnerek közül is többen úgy vélték, hogy a kialakulóban lévő javaslat elvezethet a megegyezésig. Erre utal, hogy március 30-án Széll Kálmán Andrassy Gyula palotájában a házigazdával, valamint Lukács Lászlóval és Darányi Ignáccal Szögyény tervezetéről tárgyalt.⁶⁰ A magyar politikai ellenfelek és a bécsi udvari körök közötti párbeszéd kibontakozását a király is igyekezett elősegíteni azzal, hogy március 30-án hat órakor a várban úgynevezett udvari ebédet adott. A nagyszámú meghívottak között a különböző pártállású politikusok mellett a honvédség és a közös hadsereg, valamint az uralkodó kíséretének rangos tagjai szerepeltek.⁶¹ A Széll Kálmán és Khuen-Héderváry Károly között helyet foglaló Ferenc József a résztvevőkkel hosszan elbeszélgetett, de került a kényes témákat. Például a politikai kérdéseket mellőzve az uralkodói társalgás Bánffy De-

⁵⁷ Egyetértés, 1905. március 19. Tanácskozás Kossuth Ferencnél. A résztvevők: Andrassy Gyula, Bánffy Dezső, Apponyi Albert, Darányi Ignác, Bolgár Ferenc, Rakovszky István, Tóth János és Zichy Aladár.

⁵⁸ Egyetértés, 1905. március 28. Tanácskozás a Kaszinóban.

⁵⁹ Lukács László levélben értesítette Tisza Istvánt: „Pitreich és Montecucoli ma délben 1 óra 50 perckor fognak érkezni. Miután nevezettek 4 órára vannak Ó Felségéhez rendelve, méltóztassál velük lehetőleg ezt megelőzőleg beszélni.” MREZSLT 44/a fond Tisza iratok 3. cs. 9. tétel 182. Lukács László levele Tisza István részére. 1905. március 30.

⁶⁰ Egyetértés, 1905. március 31. Politikusok tanácskozása.

⁶¹ A meghívottak névsorát lásd: Egyetértés, 1905. március 31. A mai udvari ebéd.

zsóvel a református zsinat tanácskozásáról, Bakonyi Samuval pedig Debrecen város fejlődéséről folyt.

A katonaságot érintő kérdések körében — a magyar nemzeti követelések mellett — napirendre került annak a 450 millió koronára rúgó hadügyi hitelnek a sorsa is, amely összegből a vezérkar a közös hadsereg modern fegyverekkel történő felszerelését remélte. A kormányprogram katonaságot érintő részéről, valamint a szűkebben vett hadügyi hitelről tervezett megbeszélések lefolytatása érdekében Pitreich közös hadügyminiszter és népes kísérete 1905. március 30-án a déli vonattal Budapestre érkezett. A hadügyminiszter a Vadász-kürt fogadóban szállt meg, és elsőként Tisza István miniszterelnökkel találkozott. Az uralkodó hadügyminiszterét négy óra előtt fogadta, aki az audienciát követően a várból a Pénzügyminisztériumba hajtatott. A vendéglátó Lukács Lászlón kívül a minisztérium épületében rendezett tanácskozáson részt vett Tisza István miniszterelnök, valamint Pitreich hadügyminiszter és kísérete.⁶² Az este hét óráig tartó tanácskozás tartalmáról a hadügyminiszter március 31-én délben tett jelentést az uralkodónak, és sürgős teendőire hivatkozva este visszautazott Bécsbe. A hadügyminiszter Bécsben báró Beck tábornaggyal arról folytatott megbeszélést, hogy a magyar politikai helyzetre tekintettel a tervbe vett hadügyi befektetésekből mi lenne elhagyható, illetve elhalasztható.

Az 1905. április 2-án reggel Budapestre visszaérkező hadügyminiszter arról számolt be az uralkodónak, hogy a tervbe vett hitel terhére a Hadügyminisztérium már jelentős megrendeléseket tett, valamint a harcképesség növelését, különösen az új ágyúk megrendelését nem lehet tovább halogatni, ezért a hadügyi befektetések területén csak kisebb mértékű csökkentést, illetve átütemezést tartott kívánatosnak. A közös hadsereg hitelszükségletének csökkentésére Bécsben kidolgozott tervezetét a miniszter átadta Ferenc Józsefnek. A hadügyminiszter az audienciát követően Tisza Istvánnal és Lukács Lászlóval a Pénzügyminisztériumban azokat a hitelből finanszírozható katonai megrendeléseket tekintették át, amelyeket már visszavonni nem lehetett. Pitreich hadügyminiszter a pénzügyminisztériumi tárgyalásáról délben számolt be az uralkodónak, majd arra kérte a magyar pénzügyminisztert, hogy elutazása előtt még találkozzanak. A délután folyamán Lukács László lakásán kereste fel Andrássy Gyulát, és ezt követően a közös hadügyminiszterrel találkozott.⁶³

Azokat az újsághíreket, amelyek szerint a katonai felszerelési hitelnek az 1905. évre megszavazott részénél már jóval nagyobb összegek kerültek lekötésre és kifizetésre, a közös Hadügyminisztérium közleményben cáfolta. Sőt a hadügyminiszter felrótta, hogy a 450 milliós kölcsön azon részéből, amelyet a delegációk 1904 tavaszán az 1905. évre megszavaztak, a pénzügyminisztériumok még semmit sem folyósítottak. Ezért a Hadügyminisztérium még az előző

---

⁶² Pitreich tanácsadói voltak: gróf Montecuccoli altengernagy, Krobotin altábornagy, Dobrucki főhadbiztos, Helleparth tengerészeti vezérhadbiztos, Schwarz lovag sorhajókapitány és Gerlach sorhajóhadnagy. A hadügyminiszter szerint a magyar vezény- és szolgálati nyelv bevezetése nem lehetséges, mert a „dolgok természetes folyamatában kialakult közös szolgálati nyelv eltűnése lehetetlené tenné a hadműveleteket”. MREZSLT 44/a fond Tisza iratok 3. cs. 9. tétel 9. Heinrich Pitreich levele Tisza István részére. 1905. február 28.

⁶³ Egyetértés, 1905. április 3. Pitreich Budapesten.

év tavaszán tervbe vett megrendelésekre vonatkozó szerződéseit sem köthette meg. Miután a delegáció utolsó ülése óta közel egy esztendő telt el, a közlemény készítői feladatként jelölték meg: „[...] szükségessé válik a beszerzési terveket megváltoztatni és annak lehetősége is adódik, hogy a hiteligényeket ez idő szerint másképp szabályozzák, mint azt 1904 tavaszán kontemplálták.”⁶⁴ A közös Hadügyminisztériumban kidolgozott javaslat tárgyalási alapként történő kezelését az ellenzéki koalíció nem tartotta elfogadhatónak.⁶⁵ Kossuth Ferenc 1905. április 4-én megjelent nyilatkozata szerint: „Velem a hadügyminiszter kimutatása jóval elvi álláspontom elfoglalása után közöltetett, amely elvi álláspontomat világosan attól tettem függővé, hogy a nagyobb követelések tényleg kikapcsolhatók legyenek. Vasárnap [1905. április 2. – S. L.] délben tudtam meg, hogy ez nem lenne így. A 450 millióból csak 85.000.000 lenne kikapcsolható és 311.300.000 el lenne költendő, s a kikapcsolt kisebb összeg legnagyobb részben a honvédtüzérség és a kétévi szolgálat költségeire vonatkoznának. Az újonclétszám emelés sem lenne az említett két évig megállapodásszerűleg elnapolható.”⁶⁶

Az uralkodó közel kétheti budapesti tartózkodás után, 1905. április 5-én délután még Széll Kálmánt fogadta, majd visszatért az osztrák fővárosba. A király látogatásának eredményéről a napilap a közvéleményt így alakította: „Két héten át tanácskozott, tárgyalt, kísérletezett teljesen meddő eredménnyel. Az ellenzék hajthatatlan maradt és ma ott vagyunk, ahol voltunk, ugyanabban a bizonytalanságban, ugyanabban a zűrzavarban, ugyanabban a sivár helyzetben, sőt a nemzet és a korona között még jobban kiélesedett a konfliktus.”⁶⁷ A Függetlenségi Pártban a válság megoldására egyre inkább az a nézet került előtérbe, hogy Tisza István menesztését követően a király — a program megtárgyalása nélkül — a képviselőházi többségből haladéktalanul nevezze ki az új koalíciós kormányt, és akarát a felterjesztett törvényjavaslatok szentesítése során érvényesítse.

A király elutasítását követően a parlamenti munka ismét előtérbe került. Az országgyűlés első intézkedései közé tartozott, hogy 1905. április 7-én Kossuth Ferenc indítványára, a képviselők név szerinti szavazásával az elnök bejelentette: „az 1904. évi november 18-án tartott ülésen az úgynevezett Dániel Gábor-féle határozati javaslat elfogadottnak nyilvánított, semmis és jogérvénytelen. Minthogy az a cselekmény és kijelentés a házszabályokat, a törvényes tanácskozási rendet súlyosan megsértette, ugyanezért a cselekmény és kijelentés nyoma a jegyzőkönyvből és naplóból töröltetik.”⁶⁸ Ezen az ülésen — az

⁶⁴ Egyetértés, 1905. április 5. A Magyar Távirati Iroda jelentése.

⁶⁵ A delegációk által megállapított költség-előirányzatokat az országgyűlés nem módosíthatta, ezeket az összegeket mind a magyar, mind az osztrák költségvetésbe érintetlenül be kellett állítani, de folyósításáról már a parlament határozott.

⁶⁶ Egyetértés, 1905. április 5. Kossuth Ferenc nyilatkozata. A kikapcsolt kisebb összeg 34,7 millió korona. Továbbá a honvédség tüzérségére fordítandó 19 millió koronát csak 1907. után használhatnák fel.

⁶⁷ Egyetértés, 1905. április 5. A válságos helyzet.

⁶⁸ Az 1905. évi február hó 15-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. I. kötet. 10. országos ülés. 1905. április 7. A Szabadelvű Párt az 1905. április 6-án tartott ülésén úgy foglalt állást, hogy „a párt a nemzet véleményének eleget tesz azáltal, ha az indítvány határozattá emelését sem

ellenzéki pártok politikai nézeteinek megismertetése érdekében — határozat született az ügynevezett Feliratszerkesztő Bizottság megalakításáról, amelynek huszonegy tagját a képviselők az április 8-án tartott ülésen választották meg az ellenzéki pártok legismertebb politikusai közül.

A Bánffy Dezső elnöksége alatt ülésező Feliratszerkesztő Bizottság 1905. április 10-én fogadta el az Apponyi Albert által készített, a királyhoz intézendő felirat tervezetét, amelyet április 13-án gróf Batthyány Tivadar terjesztett a képviselőház elé. A Felirati Bizottság tagjai legelőször is a törvényhozás helyzetét ismertetve megállapították: „Az országgyűlés működése meg van bénítva. Országgyűlésileg megszavazott költségvetés híján az állami kiadások és bevételek nem bírnak törvényes alappal.”⁶⁹ Ezek után felsorolták azokat a hátrányokat, amelyeket a parlament munkaképtelensége okoz. Nevezetesen: a kereskedelmi szerződések tárgyalásánál a magyar érdekek háttérbe szorulnak, Magyarország nem gondoskodhat időben a hadsereg kiegészítéséről. A Bizottság tagjai a koalíciós pártok programját röviden így fogalmazták meg: „Mindnyájan akarják a parlamenti reformot és ennek keretében a választói jog kiterjesztését a választókerületeknek a nemzeti érdekében mért megfelelő beosztásával; mindnyájan kívánjuk a kormány pártatlan gyakorlása, a tisztviselők jogi helyzete, általában a jogrend és a közszabadság biztosítékainak öregbítését; mindnyájan kívánjuk a nép széles rétegeinek érdekében foganatosítandó adóügyi, közgazdasági és szociálpolitikai reformokat. A többséget nyert pártok megegyeznek azon törekvésben is, hogy a gazdasági önállóságot a külön vámterülettel és az önálló hitelrendszerrel együtt kellő előkészítés és kellő feltételek mellett tényleg életbe léptessék. E pártok egyet értenek abban is, hogy a magyar hadseregnek — mely az egész hadseregnek kiegészítő részét képezi — nemzeti jellege nyelvben és jelvényekben kidomboríttassék. E kívánságban megegyeznek azok is, akik a végcél tekintetében a legmesszebbmenő álláspontot, az önálló magyar hadsereget vallják...” Végül biztosították a királyt arról, hogy a „parlamenti helyzet tehát a válság gyors megoldását és az új felelős minisztérium kinevezését nem akadályozza”. A felirati javaslat elfogadására és aláírására, valamint megpecsételésére 1905. május 12-én került sor, átadását a király részére a parlament a miniszterelnök feladatává tette.⁷⁰

Az ellenzéki koalíció nem elégedett meg a választási győzelemmel, hanem a kormányfő büntetőjogi felelősségre vonásával az ügyviteli kormány minél gyorsabb távozását igyekezett elérni. Erre szolgált Eötvös Károly, Nagykőrös város országgyűlési képviselőjének ügynevezett megtorló indítványa, amely az 1904. évi november 18-án lezajlott házszabály-módosítás körülményeivel és az 1904. december 13-ai parlamenti eseményekkel foglalkozott. Az ellenzék véleményét tükröző — 1905. április 12-én napirendre tűzött — előterjesztés sze-

---

nem késlelteti, sem nem akadályozza...” Az értekezlet résztvevői szerint a felirati indítványra nincs szükség, ezért ellene szavaznak. Magyar Nemzet, 1905. április 7. A Szabadelvű Párt értekezlete.

⁶⁹ Az 1905. évi február hó 15-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. I. kötet. 13. országos ülés. 1905. április 13. Továbbá: MNL OL K2-AI-9-3. Felirati javaslat. 1905. április 12.

⁷⁰ Az 1905. évi február hó 15-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. I. kötet. 24. országos ülés. 1905. május 12. A feliratot tárgyalták még a 17. és a 20–24. országos üléseken.

rint: „Ez esemény a képviselőház házszabályainak. A tanácskozási rendnek, a képviselők szólásszabadságának erőszakos megsértése. [...] a jegyzőkönyvnek és naplónak hibás, hézagos, a történeteket híven fel nem tüntető, tárgyilag tehát kétségtelenül hamis tartalommal lett elkészítve, és ami szintoly súlyos, a képviselőháznak 1904. december 13-án összehívott ülésén a képviselők nyilvános és szokott tanácskozási termében karhatalmi szolgálatra hívatott teremszolgáknak nagy tömegben való elhelyezése, mellyel a törvényhozás tagjai, a nemzet választott képviselői esetleg úgy személyes szabadságukban, mint közjogi függetlenségükben súlyosan megsértettek. [...] ekként a képviselők egyéni és személyes szabadságának még közvetlen testi erőszakkal is eszközendő korlátozása lett vagy lehetett volna.”⁷¹ Az előterjesztő, miután ismertette a történeteket saját verziója szerint, teljes körű vizsgálatot kért, továbbá felsorolta azt a tíz vádpontot, amelyekben Perczel Dezső elnök, Csávossy Béla háznagy, Tisza István miniszterelnök, valamint Nyíri Sándor honvédelmi miniszter bűnösnek mondható ki, illetve amelyek esetében a törvénysértés megállapítható. Az előterjesztés parlamenti vitáját az ellenzéki képviselők három ülésnapon át folytatták úgy, hogy a Szabadelvű Párt nevében senki nem szól hozzá. A kormánypárti képviselők közül, hangsúlyozottan a saját véleményét ismertetve egyedül gróf Keglevich István jelentkezett szólásra. Keglevich István mind az előterjesztést, mind a vitát — az ellenzéki képviselők és a másnapi sajtó éles kritikáját kiváltva — nemcsak helytelennek és céltalannak, hanem izléstelennek is nyilvánította.⁷² A képviselőház 1905. április 15-én, az ellenzéki oldal szavazataival Eötvös Károly indítványát megszavazta, majd kezdetét vette a húsvéti szünet, amely 1905. május 3-áig tartott.⁷³

A bizonytalan politikai helyzet a főispánok jelentős részét arra sarkallta, hogy állásáról még a Tisza-kormány időszakában lemondjon.⁷⁴ Az 1905. március 31-én tartott minisztertanácson Tisza István mint belügyminiszter bejelentette: „a már eddig felmentettek felül még 20 főispán beadta lemondását. Az eddigi gyakorlat szerint a főispánok kormányváltás esetén rendszerint csak

⁷¹ Uo. 12. országos ülés. 1905. április 12. Eötvös Károlyt az előterjesztés elkészítésére a Szövetkezett Ellenzék Vezérő Bizottsága kérte fel.

⁷² Gróf Keglevich Istvánt következetes kormánypárti magatartása és a részére megítélt kegydíj miatt az ellenzéki képviselők folyamatosan támadták. Egy, a Hentz Károly néppárti képviselővel folytatott parlamenti szövegtárgyalást követő párbajban 1905. május 29-én Keglevich István halálos sebet kapott. A Szabadelvű Párt értekezletének 1905. április 7-én hozott határozata szerint Eötvös Károly rosszállási indítványát a képviselőházban ellenezni fogják, de a vitában nem vesznek részt. Magyar Nemzet, 1905. április 15.

⁷³ Az 1905. évi február hó 15-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. I. kötet. 15. országos ülés. 1905. április 15. A parlamenti szünetben Tisza István ismételt azzal a kéréssel fordult a királyhoz, hogy kormányát mentse fel. Indokai között szerepelt: a koronának a koalícióval kell megegyeznie, de ezek a tárgyalások megszakadtak, az ingadozó tömeg pedig mindinkább a 48-as táborba sodródik. MREZSLT 44/a fond Tisza iratok 3. cs. 9. tétel 158–160. Tisza István felterjesztése az uralkodó részére. 1905. április 24.

⁷⁴ Gróf Széchenyi Emil, Sopron vármegye főispánja lemondását így indokolta: „[...] azon körülmény, hogy a jelen válságnak egyedül alkotmányos úton való megoldásával egy olyan kormány fogja az ország ügyeinek vezetését átvenni, melyet főispáni minőségemben teljes odaadással nem fogok támogatni [...]” MNL OL Belügyminisztérium elnöki iratai (K148)-1905-11.t-1834. Gróf Széchenyi Emil, Sopron vármegye főispánjának levele Tisza István részére. 1905. március 8.

az új belügyminiszternek bocsátották állásukat rendelkezésére; minthogy azonban jelenleg előreláthatólag az eddigi kormánypárttal és a mostani kormánnyal ellenzéket képezett pártkormány fog alakulni, indokoltnak mutatkozik, hogy a lemondani kívánó főispánok felmentését még a jelenlegi kormány hozza Ő Felségénél javaslatba.” A miniszterelnök nemcsak a lemondott főispánok felmentését terjesztette elő az uralkodó részére, hanem szolgálataik elismeréséül a legfelsőbb kitüntetések megadását is javasolta. A vármegyék első számú vezetőinek politikai hangulatát jól jellemezte, hogy a magyarok mellett a zágrábi főispán is felmentését kérte.⁷⁵

A húsvéti ünnepeket követően az uralkodó ismét felvette a megbeszélések fonalát, és 1905. május 7-én hosszabb kihallgatásra Bécsbe kérette Tisza Istvánt. A magyar miniszterelnök a folyamatban lévő ügyek ismertetése után a kormány mielőbbi felmentését kérte. A sajtóhírek szerint az uralkodó nem teljesítette Tisza István kérését, mert számára a magyar politikai helyzet még mindig olyan tisztázatlan volt, mint a válság kitörésekor.⁷⁶ Tisza István az audiencia után Goluchowski külügyminiszterrel és Burián István közös pénzügyminiszterrel tárgyalt, majd a megbeszéléseket másnap délelőtt is folytatták. A király a magyar miniszterelnököt a visszautazása előtt, május 8-án a déli órákban ismét kihallgatáson fogadta.⁷⁷ Tisza István egy évvel később a belvárosi választókhoz írt levelében így jellemezte kormánya helyzetét: „Várt, tűrt, kitartott és zúgolódás nélkül teljesítette kötelességét ez a kormány s a vele egybeforrt párt hosszú hónapokon keresztül. Viselte a vereség után a hatalom nélkül való kormányon maradás egész ódiáját, lemondott minden akcióról, még a kritika jogáról is, mert kerülni akart mindent, ami a nemzet helyzetét súlyosabbá tette s a kibontakozás esélyeit csökkentette volna”.⁷⁸

A magyar politikai életben nagy érdeklődéssel várták, hogy a parlamenti többséget alkotó ellenzéki koalíció képviselői által megszavazott föliratra az uralkodó mikor és mit válaszol. A budapesti lapok a német sajtóra hivatkozva május közepén arról tájékoztattak, hogy az uralkodó az újabb közvetítő szerepre Burián István közös pénzügyminisztert kérte fel.⁷⁹ Burián István 1905. május 17-én érkezett a magyar fővárosba. A pénzügyminisztert elutazása előtt a király audiencián fogadta, és már este kilenc órakor a budapesti Nyugati pályaudvaron jövele céljáról az újságíróknak így nyilatkozott: „[...] Ő Felsége parancsára jöttem, hogy érintkezésbe lépjek a koalíció vezérférfiaival és alapot keressek a kibontakozásra, illetőleg megbeszéljem velük, miképpen lehetne a ki-

⁷⁵ MNL OL K27 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1905. máj. 18./14.

⁷⁶ A *Neues Wiener Tagblatt* cikke szerint Tisza igyekezett az uralkodót rábeszélni, hogy utódját nevezze ki, de kérését elutasították. Tisza kudarcra főleg abban keresendő, hogy egyetlen politikus sem volt hajlandó az új kormány élére állni.

⁷⁷ Egyetértés, 1905. május 9. Tisza István kihallgatása.

⁷⁸ OSZK Kt Quart. Hung. 2955. Berzeviczy Albert: Az első Tisza-kabinet parlamenti küzdelmei 1903–1905. 97.

⁷⁹ A *Berliner Tageblatt* bécsi tudósítója már május 14-én a közös pénzügyminiszter küldetéséről tájékoztatót. A hírek szerint az uralkodó Buriánt bízta meg, hogy a feliratra adott választát közölje a magyar parlament koalíciós többségével, és egy program nélküli kormány megalakítására tegyen javaslatot.

bontakozást létrehozni.”⁸⁰ Burián István küldetésének céljáról — igaz, csak feltevések szintjén — a Bécsből érkező hírek bővebben tájékoztattak. Ezek szerint a király részéről a „kilences bizottság programja az az átléphetetlen határ, amelyet a korona maga elé tűzött. Így tehát Burián nem lesz abban a helyzetben, hogy újabb katonai engedményeket ajánljon fel.”⁸¹

Tisza István, aki két napot geszti birtokán töltött, Burián István érkezéséről táviratból értesülve, 1905. május 17-én szintén a fővárosba utazott. A május 22-éig Budapesten tartózkodó közös pénzügyminiszter mind a kormány tagjaival, mind az ellenzéki pártok vezetőivel több megbeszélést tartott.⁸² A megbeszéléseikről Kossuth Ferenc a Függetlenségi Párt 1905. május 22-én tartott értekezletén a következőket ismertette: „Burián kijelentette, hogy ő nem mint a közös kormány tagja, hanem mint privát személy, illetőleg az uralkodónak megbízottja jött Budapestre, hogy az ellenzéki pártokkal tárgyaljon. Burián közölte az ellenzéki pártokkal, hogy a király tudomást vett a feliratról, amely kedvező benyomást tett rá, mert a bennfoglalt kívánságokkal tulajdonképpen egyetért. [...] Buriánt azzal az üzenettel küldi ő felsége, hogy a pártok nevezzenek meg valakit, aki mint homo publicus az egyesült ellenzéki pártok bizalmát bírja. Ez a férfi a vezérlő bizottság propozíciója szerint gróf Andrassy Gyula lenne. Ő egyelőre ő felsége elé fogja terjeszteni az egyesült ellenzék felfogását a helyzetről, és ha a kormányalakításra megkapná a megbízást, programot adna... [...] A vezérlő bizottság azt a feladatot tűzte gróf Andrassy elé, hogy a feliratban foglalt program keretein belül alakítson kormányprogramot.”⁸³

Az 1905. május 22-én Bécsbe visszaérkező Burián István már a déli órákban jelentést tett az uralkodónak budapesti tárgyalásairól. A közös pénzügyminiszter beszámolója nyomán a király Andrassy Gyulát Bécsbe kérte, és május 24-én kihallgatáson fogadta. A Magyar Távirati Iroda jelentése szerint: „Az audiencia háromnegyed óráig tartott. Gróf Andrassy a vezérlő bizottság utolsó határozata szerint kifejtette a szövetkezett ellenzék programját, amelynek alapján a többség soraiból történhetnék kabinetalakítás. Ő felsége az előterjesztést rendkívül kegyesen fogadta, azonban a hadsereg kérdésében az ellentétes álláspontok nem közeledtek egymáshoz. A helyzet változatlanul ugyanolyan maradt, mint amilyen hónapok óta. [...] a lemondott kormány tagjai tehát kénytelenek még egyelőre ideiglenesen az ügyeket tovább vezetni.”⁸⁴ A rövid kihallgatás után Andrassy már a délutáni vonattal visszatért Budapestre, és este tíz órakor a Nemzeti Kaszinóban az ott várakozó Kossuth Ferencnek, Darányi Ignácnak, Ugron Gábornak, Bánffy Dezsőnek és Zichy Aladárnak küldetése eredménytelenségéről számolt be. A bécsi útról a Szövetkezett Ellenzék Vezérlő Bizottsága május 26-án kapott tájékoztatást.

⁸⁰ Egyetértés, 1905. május 18. Burián megérkezése.

⁸¹ Uo.

⁸² Burián István az alábbi ellenzéki politikusokkal tanácskozott: Kossuth Ferenc, Apponyi Albert, Darányi Ignác, Bánffy Dezső, Polónyi Géza.

⁸³ Egyetértés, 1905. május 23. A Függetlenségi Párt értekezlete.

⁸⁴ Egyetértés, 1905. május 25. Andrassy kihallgatása.

Az 1905 májusában ülésező országgyűlés leghosszabban a Kossuth Ferenc által benyújtott indítványt tárgyalta, amelyben a pártvezér a magyar autonóm vámtarifa elkészítését szorgalmazta. A tervezet a szövetség ellenzék sorai-
ban sem váltott ki általános lelkesedést. A Függetlenségi Párthoz csatlakozó agráriusok szerint: „A választások által megváltozott politikai helyzet ránk, mezőgazdákra nézve egy nagy veszedelmet rejt [...]. A veszedelem az önálló vámterületnek elhamarkodott, átmenet nélküli behozatalában rejlik. A túlságosan megnövekedett Függetlenségi Párt a radikális, gyors megoldást követeli, s e részben úgy látszik, Andrássy máris tett engedményeket [...]. Kétségen kívül áll, hogy Ausztria a radikális intézkedésekre hasonló radikális intézkedéssel fog válaszolni, a mi nyerstermékeinket kiszorítja, s megnyitja határait Oroszország és a balkáni államok felé. [...] Amíg a Kossuthék által remélt ipar ki fog fejlődni, addig mi mezőgazdák mindnyájan — akik gyöngye lábakon állunk — tönkre fogunk menni. [...] A nép most egyes egyedül és kizárólag a november 18-ai eseményeket, az alkotmány sértést, a jogfolytonosság megsértését ítélte el, de semmi egyebet nem cselekedett.”⁸⁵

Burián István sikertelen egyeztetési tárgyalásai után a politikai közéletben már tényként beszéltek arról, hogy a király a magyar ügyvezető kormány élére báró Fejérváry Gézát nevezi ki. Az 1905. május 27-én megjelenő sajtóorgánumok már a kormány teljes névsorát tudni vélték, és arra a hírre, hogy a király június 2-ára Tisza Istvánt Bécsbe kérte, már a kormány régen ohajtott felmentését jósolták.⁸⁶ A fenti időpontban lezajlott audiencián a király elfogadta a miniszterelnök előterjesztését, amely szerint Fejérváry Géza napok óta folytatott tárgyalásai az új kabinet összetételéről sikerrel jártak, és a megbeszélés végén a Tisza-kormány megkapta végleges felmentését.⁸⁷ Az elkövetkező napokban már semmiféle lényeges politikai lépésre nem lehetett számítani, mert a pünkösdi ünnepekre (június 11–12.) a képviselők többsége elhagyta a fővárost.

Az ünnepekről visszatérő politikusokat József főherceg halálának híre fogadta, és várható volt, hogy a budapesti temetésen a király is részt vesz. Az elkövetkező napok politikai eseményeinek előkészítése érdekében 1905. június 14-én Fejérváry Géza megjelent a főrendiház ülésén, délután pedig Andrássy úti lakásán a leendő kabinet tagjaival tárgyalt. Ugyanezen okból a leendő miniszterelnök június 15-én Bécsbe utazott, ahol a királlyal tanácskozott, majd vejével, Burián István közös pénzügyminiszterrel találkozott. Az audiencia

⁸⁵ MNL OL P389-2. cs.-49. Emődy József levele gróf Károlyi Sándor részére. 1905. február 18. Kossuth Ferenc ezt a programját a szövetség ellenzék 1905. február 17-én tartott ülésén ismertette.

⁸⁶ A Bécsbe készülő miniszterelnök Hódossy Imrénének a következőket írta: „Végzetes, valóban végzetes az a konfliktus, mely komoly ok és szükség nélkül, az emberek hitványsága folytán kitért a király s az országgyűlés többsége között. [...] még nem látok más módot, mint hogy mi s velünk a párt jelen vigasztalan, ferde helyzetéből szabaduljon, s a király oly kormányra bízva az ügyek intézését, mely politikai programot nem ad, biztosítja az adminisztráció rendes menetét s nyitva tartja az ajtót minden képzelhető megoldás számára. [...] A mi utunk tiszta és világos: következetes és férfias kitaratás a törvény, alkotmányosság, szóval Deák nagy tradíciói mellett”. MREZSLT 44/a fond Tisza iratok 3. cs. 9. tétel 21. Tisza István levele Hódossy Imre részére. 1905. június 1.

⁸⁷ Egyetértés, 1905. június 3. A döntés megtörtént.

után Fejérváry az újságírók előtt kijelentette: „Feltétlenül bízik abban, hogy arra az esetre, ha a képviselőház nem szavazza is meg az állami szükségleteket, az országtól meg fogja tudni kapni a szükséges adót és újoncot.”⁸⁸ A kormányalakítás sikerében bízva Fejérváry Géza június 16-án tért vissza Budapestre.

Az uralkodó 1905. június 18-án érkezett meg a magyar fővárosba, és délután fél három órakor a Tisza-kormány tagjait búcsúkihallgatáson fogadta. Az audiencián a miniszterelnök honvédhuszár egyenruhában, a miniszterek díszmagyarban köszöntek el a királytól. Berzeviczy Albert visszaemlékezése szerint Ferenc József a kihallgatáson „egy nyilatkozatot olvasott föl, melyben nála szokatlan melegséggel, szinte megindultan mondott köszönetet mindnyájunknak önfeláldozó vállalkozásunkért és igyekezetünkért, melynek érdemét az eredmény elérhetetlensége nem csökkentette. Azután még egyenként beszélt mindegyikünkkel, kifejezve sajnálatát helyeslésével bíró terveink, javaslataink abbamaradása fölött.”⁸⁹ Az ilyenkor szokásos, a kormány leköszönő tagjait megillető kitüntetések is elmaradtak, mert Tisza István úgy ítélte meg, hogy küldetésüket nem teljesítették, ezért ilyen elismerésben nem részesülhetnek.⁹⁰

A lovassági tábornoki egyenruhát viselő Fejérváry Géza miniszterelnököt eskütételre három órakor fogadta Ferenc József, és ezt követően a miniszterek — igazságügyi miniszter: Lányi Bertalan ny. miniszteri tanácsos, kereskedelemügyi miniszter: Vörös László ny. miniszteri tanácsos, belügyminiszter: Kristóffy József, Szatmár vármegye főispánja, vallás- és közoktatásügyi miniszter: Lukács György, Békés vármegye főispánja, földművelésügyi miniszter: György Endre közigazgatási tudósító, horvát-szlavón-dalmát tárca nélküli miniszter: Kovácsics István ny. főispán — eskütételére került sor. A Pénzügyminisztérium vezetését és a király személye körüli miniszteri poszt ellátását Fejérváry Géza miniszterelnök magának tartotta fenn.⁹¹ A Tisza-kabinet felmentését és a Fejérváry-kormány kinevezését a hivatalos lap 1905. június 19-én közölte.

A Szabadelvű Párt helyzetét a leköszönő kultuszminiszter ilyen borúlátóan ítélte meg: „A mi felmentésünk hosszú késedelme, a Fejérváry-kabinetnek szerencsétlen, pártunkat kompromittáló összeállítása, a mi elbocsátásunk módja, mindezek együttvéve megpecsételték a párt sorsát és az én hitem és érzésem szerint bennünket diszkvalifikáltak arra, hogy egy életerős ellenzéki pártot szervezzünk. Nekünk... kell demonstrálnunk, hogy mi útban nem állunk s elveink teljes fenntartása mellett aktivitásunk ideiglenes föláldozására

⁸⁸ Egyetértés, 1905. június 16. Fejérváry a királynál.

⁸⁹ OSZK Kt Quart. Hung. 2955. Berzeviczy Albert: Az első Tisza-kabinet parlamenti küzdelmei 1903–1905. 97–98. A király nyilatkozatát Tisza István nem engedte megjelentetni. Ezért „Ellentmondás nélkül kellett túrnunk, hogy az ellenzéki lapok azt írják búcsú audienciánkról: a király öt perc alatt végzett ezekkel az urakkal...”

⁹⁰ Lukács László pénzügyminiszterhez a következő kéziratot intézte a király: „Magyar minisztériumom lemondása és saját kérelme folytán Önt pénzügyi magyar miniszteri állásától, ezen állásban, különösen az államháztartás egyensúlyának megszilárdítása körül fáradhatatlan buzgalommal teljesített kiváló szolgálatainak teljes elismerése mellett, kegyelemben felmentem. Kelt Budapest, 1905. évi június hónap 18-án.” Néppárt, 1905. június 24. A régi kormány felmentése.

⁹¹ MOL OL K2-AXII-1-5. Legfelsőbb elhatározás másolata. 1905. június 18. Egyetértés, 1905. június 19. Tisza megy – Fejérváry jön.

is készek vagyunk. Mi már valóban eleget áldoztunk a népszerűtlen igazságok oltárán és felett, hogy a balsikerek kumulálásának lehet olyan mértéke, amelyt a legfényesebb államférfiúi tulajdonok presztízse sem áll ki. [...] Most már nincs senki, aki a november 18-iki vállalkozás helytelenségét világosan nem látná. Nem a Tisza-kormány és a Szabadelvű Párt szándéka volt helytelen, mert az obstrukció erőszakát másképp, mint erőszakkal ritkán sikerült letörni. De helytelen volt a helyzet mérlegelése s a közvéleményre gyakorlandó hatás számbavétele. [...] Tisza az obstrukció letörését és a házszabályok szigorítását semmiféle nemzeti érdek kárára, hanem ellenkezőleg a nemzet érdekében követelte és kísérletre meg, s hogy azok akik őt ebben honmentői diadalérzettel akadályozták meg, semmi nagy nemzeti érdeket nem védelmeztek, hanem csak az ország legtehetségesebb és legtetterősebb államférfiát akarták minden áron leszorítani a hatalomból, azért, hogy az ő uralmuk előtt megnyíljk az út.”⁹²

Az új kormány kinevezéséről szóló királyi leirat parlamenti bemutatására 1905. június 21-én került sor. Első felszólalásában Fejérváry Géza miniszterelnök leszögezte: „Amidőn fájlalom, a t. koalíció soraiból eddig elé miniszteriumot alakítani nem sikerült, a régi miniszterium felmentése pedig éppen a t. koalíció részéről sürgettetett, ő Felsege a régi miniszteriumot legkegyelmesebben felmenteni és bennünket az ügyek vezetésével megbízni méltóztatott. Amidőn tehát van szerencsém magamat és miniszterársaimat bemutatni, és mikor annak a reményemnek adok kifejezést, hogy csak nagyon rövid időre szól megbízatásunk, kijelentem, hogy ezen miniszterium teljesen a pártokon kívül áll, és magától értetődőleg mindég csakis a fennálló törvények keretein belül működven [...]”⁹³ Fejérváry a kormány legfontosabb feladatának tartotta a költségvetésen kívüli állapot megszüntetését, az újoncjutalék megajánlását, a munkahelyeket teremtő beruházási törvényjavaslat elfogadását és az Országos Kvóta Bizottság⁹⁴ megválasztását. Az ellenzéki koalíció állásfoglalása Kossuth Ferenc szerint: „Olyan kormány, amely nem parlamenti kormány, még pedig bevallottan nem az, olyan kormány, amelynek a parlamentben semmi gyökere nincsen, pártja nincsen, egy ilyen kormány nem lehet parlamenti felelős kormány. Egy ilyen kormány képtelen minden alkotmányos alkotásra, mert bármilyen javaslattal álljon is a ház elé, szükségszerűen és azonnal leszavaztatik.” Ezek után a többség határozata szerint a parlament „a Fejérváry-kormány iránt bizalmatlansággal viseltetik”,⁹⁵ a kormány számára így nem maradt más kiút, mint az országgyűlést elnapoló királyi kézirat felolvasatása.⁹⁶

⁹² OSZK Kt Quart. Hung. 2955. Berzeviczy Albert: Az első Tisza-kabinet parlamenti küzdelmei 1903–1905. 99–100.

⁹³ Az 1905. évi február hó 15-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. 1905–1906. I. kötet. 38. országos ülés. 1905. június 21. Ezen az ülésen került felolvasásra, hogy a Tisza István képviselő választása ellen beadott kérelmet a Kúria elutasította, és „nevezett képviselő végleg igazoltatott”.

⁹⁴ A kvóta — a közös ügyek költségeinek fedezése — csak 1905. július 1-ig volt megállapítva, ebben a kérdésben is közeledett az exlex állapot.

⁹⁵ Lásd még: MOL OL K2-AXIII-2. Kossuth Ferenc által benyújtott határozati javaslat. 1905. június 21.

⁹⁶ *Gróf Apponyi A.*: Emlékirataim 1899–1906 i. m. 147. „Formai szempontból semmi kifogást nem lehetett tenni Fejérváry kinevezése ellen, mert alkotmányunk szerint a király nincs korlátozva

Az új kormány kinevezésével kapcsolatban megjelent — szándékát tekintve a nemzethez szóló — királyi kézirat Fejérváry Géza kinevezését azzal indokolta, hogy a képviselőházi többség alkotta pártok „nem terjesztettek elem oly kormányzati programot, melynek alapján a soraikból vett kormányra teljes megnyugvással rábízhattam volna a nemzet sorsát”.⁹⁷ Az uralkodó a továbbiakban tudatta, hogy a „belkormányzati és közgazdasági reformok terén szívesen fogom venni a képviselőház többségének javaslatát”, de katonai kérdésekben a Tisza-kormánynak adottakon kívül további engedményekre nem számíthatnak. Mindezekből következik, hogy a Fejérváry-kormány feladata csupán „a politikai pártokkal való érintkezés folytán a fentebb jelzett határok közt a megegyezést elkészíteni és ez által egy többségi kormány kinevezését előmozdítani”.⁹⁸

ISTVÁN TISZA AS HEAD OF THE CARETAKER GOVERNMENT
(27 JANUARY – 18 JUNE 1905)

by *László Soós*
(Summary)

Prime minister count István Tisza wanted to suppress the obstruction, which had been paralysing parliament's work for some time, by modifying standing orders. The proposal, which had elicited massive protest from the parliamentary opposition, was unlawfully voted by the governmental majority on 18 November 1904. Yet the means in which the standing orders had been modified were regretted not only by the opposition parties but also by the majority of MPs delegated by the governing Liberal Party. Reacting to the parliamentary events of 18 November 1914, the opposition parties formed a coalition — with each retaining its own program —, and formed a „Directing Committee of the Allied Opposition” with the aim of bringing down Tisza. For his part, István Tisza hoped that the elections of January 1905 would strengthen the position of the Liberal Party, demonstrating massive electoral support for the government's policies. But the elections ended with an even greater defeat of the governing party than previously expected, thereby making it clear that Tisza had failed to win national support for the modification of the standing orders. Due to the defeat, the government led by István Tisza resigned on 27 January 1905, providing a chance for the formation of the coalition government proposed by the opposition. Francis Joseph consented to the establishment of such a government only on the condition that it would not come forward with demands pressing for the strengthening of Hungarian national character in military matters. Supported by the allied opposition, count Gyula Andrássy tried for several months to form a government, but he proved unable to tailor his program to a form acceptable to both king and opposition. After several futile attempts, the ruler asked baron Géza Fejérváry to assume the functions of prime minister, who on 18 June 1905 put up a transitional government against the will of the parliamentary majority.

---

abban, hogy a magyar állampolgárok sorából kire bizza a kormányzást, az általa kiszemelt egyénnek dolga, hogy parlamenti többséget találjon, vagy alkotmányos eszközökkel létesítsen maga mellett. Ahol a szigorú alkotmányosság követelményeit nem teljesítették, az ott volt, hogy az újonnan kinevezett miniszterelnök a létező parlamenttel nem keresett érintkezést, illetve nem tett semmi kísérletet, hogy körében többséget találjon [...], hanem egyszerűen elnapoltatta a Házat.”

⁹⁷ Egyetértés, 1905. június 20. A király szózata.

⁹⁸ A fenti tanulmány részlet *A Tisza-kormány minisztertanácsi jegyzőkönyvei* című készülő forráskiadvány bevezetőjéből.